ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ СОЦИАЛЕН ФОНД

ДЕЦАТА НА ФОКУС

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

ЕДИННА МЕТОДОЛОГИЯ ЗА ОБСЛЕДВАНЕ НАЙ-ДОБРИЯ ИНТЕРЕС НА ДЕТЕТО

ПАМБ
ПРОФЕСИОНАЛНА АСОЦИАЦИЯ НА МЕДИАТОРИТЕ В БЪЛГАРИЯ

НАЦИОНАЛНА МРЕЖА ЗА ДЕЦАТА

ИСДП
Институт по социални дейности и практики

АСОЦИАЦИЯ РОДИТЕЛИ

За нашите деца

Съдържание

1.1. Увод 3

1.2. Приложими модели в България за определяне на най-добрия интерес /НИД/ на детето: 9

1.2.1. Указания на Държавната агенция за закрила на детето: 9

1.2.2. Методика за управление на случай за закрила на дете в риска на Агенция за социално подпомагане и ДАЗД 10

1.2.3. Налични добри чуждестранни практики за изследване най-добрия интерес на детето: 12

1.2.3.1. Канада 12

1.2.3. Начини за определяне на посрещане на най-добрите интереси /НИД/ на детето – елементи, области и критерии 15

1.2.3.1. Елементи на най-добри интереси на детето 15

1.2.3.2. НИД и ситуацията на родителски конфликт – определяне на водещи елементи 16

1.2.3.3. Области на оценяване НИД при ситуация на родителски конфликт .17

1.2.3.4. Как да се ползват критериите при оценяване на НИД 18

1.2.3.5. Критерии за определяне на НИД 19

1.2.4. Ролята на детето при определяне на НИД 25

1.2.4.2. Гласът на детето 30

1.2.4.3. Защо детето трябва да бъде изслушвано 32

2. Инструменти за изследване на най-добрия интерес на детето /НИД/: 35

2.1. през погледа на съдията: 35

2.2. През погледа на медиатора 47

2.3. През погледа на социалния работник от системата за закрила на детето и през погледа на социалните услуги 54

2.4. През погледа на семейния терапевт 64

2.5. През погледа на вещото лице 68

3.Интервю с детето като част от процеса на обследване на неговите най - добри интереси 70

3.1. Въведение или кои са важните въпроси около изслушването на детето 70

3.2. Възможности на изслушването и рискове 73

3.3. Изисквания към провеждане на изслушване на дете в процедури по развод 76

3.4. Провеждане на изслушването /интервюирането 79

Приложения ..... **Грешка! Показалецът не е дефиниран.**

1. МЕТОДИ ЗА ОПРЕДЕЛЯНЕ НА НАЙ-ДОБРИЯ ИНТЕРЕС НА ДЕТЕТО

1.1. Увод

Преди да се спрем подробно на различните методи, по които понастоящем се определя най-добрия интерес на детето в България, следва да изясним същността на понятието, неговия генезис и поетапно развитие. Последното за първи път е било обект на обследване и критичен юридически анализ на национално ниво в Постановление №1 от 12.11.1974 г. по гр. дело № 3/1974 г. на Пленума на Върховния съд. Цитираното постановление въвежда понятието „интереси на децата" като го дефинира през призмата на: „необходимостта от правилно отглеждане и възпитание на децата, създаване на трудови навици и дисциплинираност, подготовка за общественополезен труд и изграждането на хармонично развита личност и добър гражданин. В това понятие влизат и материалните интереси на детето – обезпечаване на жилище, битови условия, управление на имуществото и грижи за съхранението му, представителство и др. Решаващо значение за интересите на детето има цялата съвкупност от интереси, но от аспекта на всестранното развитие на личността". Макар даденото разрешение да дава направленията, в които следва да бъде осъществявано изследването по отношение интереса на детето, същото не съдържа еднозначно и дефинитивно определено понятие какво е от интерес на детето, респ. – какво не е.

На практика такова определение се дава в чл. 3 от Конвенцията на ООН за

правата на детето (*приета от ОС на ООН на 20.11.1989 г. Ратифицирана с решение на ВНС от 11.04.1991 г. - ДВ, бр. 32 от 23.04.1991 г. в сила от 3.07.1991 г.)* („**Конвенцията за правата на детето**"), съгласно която:

„Най-добрите интереси на детето са първостепенно съображение във всички действия, отнасящи се до децата, независимо дали са предприети от обществени или частни институции за социално подпомагане, от съдилищата, административните или законодателните органи."

Последното продължава определението, дадено на това понятие в редица международни документи, сред които *Декларацията за правата на детето от 1959 г. (точка 2), в Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация срещу жените (член 5, буква „б" и член 16, параграф 1, буква*

„г“), както и в *регионални инструменти и много национални и международни правни актове*.

Макар и постановлението да дава насоки и примерни критерии, които да послужат на съдиите за преценка на едно или друго решение относно начина на упражняване на родителските права, последните са в голямата си степен бланкетни и лишени от практическо значение. Подобен своеобразен вакуум понастоящем се разрешава чрез становищата, предоставяни от дирекция „Социално подпомагане“, в рамките на които при недостатъчно ясни критерии се установява интересът на детето и доколко дадено съдебно решение би го защитило. Така на практика и в по-голям процент от случаите съдът се задоволява да постанови, че например „постигнатото споразумение ….. е в интерес на роденото от брака дете“ или че „е в интерес на детето“ упражняването на родителските права да бъде предоставено на единия или другия от родителите. В общия случай обаче съдиите не упоменават на база на каква преценка и при отчитането на какви обстоятелства именно стигат до заключението, че дадено разрешение отговаря или не на интереса на детето. Срещат се и съдебни актове, в които именно поради липсата на яснота в критериите, използвани от даден съдия, се прибягва до директното позоваване на доклада на дирекция „Социално подпомагане“. Последният обаче от процесуална гледна точка в същността си представлява просто едно доказателствено средство, което има същата доказателствена тежест като останалите доказателства по делото и на което законодателят не е предоставил специален статут. Поради това и въпросният доклад не следва да бъде въздиган в нещо различно от един от способите за установяване на обстоятелства по делото. Същевременно обаче начинът за установяване дали дадено разрешение отговаря на най-добрия интерес на детето е на практика ограничен именно до това доказателствено средство, което в действителност трудно бива оборено от други експертни заключения или свидетелски показания (например за доказване на същите обстоятелства). Изхождайки от последното се поставя въпроса на каква основа, при каква методология и какви критерии се изготвя експертното заключение на социалните работници, което приоритетно бива прилагано в съдебните производства за оценка на „най-добрия интерес на детето“. От една страна, социалните работници следва да обезпечат задълбоченото обследване на онези аспекти от детския интерес,

посочени в Постановление №1 от 12.11.1974 г. по гр. дело №3/1974 г. От друга страна, приложение следва да намерят заложените в § 1, т. 5 от Допълнителните разпоредби на Закона за закрила на детето (ЗЗД) критерии за осъществяването на дадена преценка на детския интерес. Въпреки, че така изброеното в цитираната разпоредба съдържа в себе си общата насоченост на съдебната преценка/съответно преценката, която следва да бъде осъществявана от страна на дирекция „Социално подпомагане“, същите са с твърде широк обсег, без да представят детайлизирана уредба на това какво би следвало да се счете, че отговаря на интереса на детето и какво – че влиза в противоречие с последния. Извод в тази насока може да бъде изведен и при общ преглед на законовия текст, гласящ следното:

а) желанията и чувствата на детето;

б) физическите, психическите и емоционалните потребности на детето;

в) възрастта, пола, миналото и други характеристики на детето;

г) опасността или вредата, която е причинена на детето или има вероятност да му бъде причинена;

д) способността на родителите да се грижат за детето;

е) последиците, които ще настъпят за детето при промяна на обстоятелствата;

ж) други обстоятелства, имащи отношение към детето.

Действително, изброяването на редица критерии, които следва да бъдат отчитани при оценяването на интереса на детето, е законодателна техника, срещана често в общия случай и имаща за свой плюс генерирането на своеобразен списък, който да облекчи правоприлагането и да подпомогне изграждането на единна и непротиворечива практика. Паралелно с това обаче и особено при отчитане специфичната сфера, каквато се явява изследването на детския интерес, подобна техника на изброяването трудно може да съдейства във внасянето на яснота при съдебния контрол върху дадено постигнато разбиране между родителите за начина на упражняване на родителските им права. Нещо повече, съдебната практика към 2018 г. изрично не описва точно по какъв начин изследването именно на тези точки от § 1, т. 5 от Допълнителните разпоредби на Закона за закрила на детето (ЗЗД) се прилага

било при развода по взаимно съгласие, било при този по исков ред, в случаите на изменение на режима за упражняване на родителски права, отнемането на родителски права и др. Нещо повече, тяхната широка формулировка на практика обезсмисля наличието им именно поради липсата на стройна методология и инструментариум, чрез които съдебната преценка да бъде осъществена. Така определянето на най-добрия интерес на детето остава да бъде отнесено към единствената законово предвидена компетентна институция, притежаваща тези правомощия – а именно дирекция „Социално подпомагане“. По този начин в дирекцията се концентрират редица правомощия, поставящи я в позицията на решаващ орган в казуси, при които поради различни причини не са налице други начини и средства за прилагане на критерии от страна на съдията. Последното не следва да бъде тълкувано като ограничаващо съдията или още по-малко отнемащо му правомощията на правораздавателен орган, който да осъществи собствена и конкретна преценка на дадена ситуация. Напротив, ролята на съдията в дадено съдебно дело по никакъв начин не е отречена, още по-малко изместено от дирекция „Социално подпомагане“. Това, което се наблюдава обаче, е едно засилено влияние именно на оценката, давана от дирекция „Социално подпомагане“, провокирано от липсващите нормативна уредба и критерии за обследване на най-добрия интерес на детето. Същото е обяснимо, от една страна, поради дефицита на критерии за извършване на самостоятелна оценка на детския интерес от страна на съдиите, а от друга – поради недостатъчната квалификация на самите магистрати в материята, свързана с детско развитие и оценка на последното. Същевременно, констатираната липса на критерии при определянето на детския интерес е също така относима и спрямо социалните работници, на които се възлага изготвянето на доклада, често предрешаващ изхода на даден спор. Подобен законодателен вакуум има за своя последица недостатъчната закрила на детския интерес, макар даден съдебен акт да е законосъобразен, обоснован и като такъв неподлежащ на отмяна при последващ съдебен контрол. Всичко това в дългосрочен план има за свой резултат едно незадоволително разрешаване на родителския спор без отчитане на влиянието, което даденото решение би имало върху детето и неговото развитие в дългосрочен план.

Във връзка с това настоящият доклад цели да представи серия от критерии, които да бъдат предложени и закрепени като приложими при определянето на най-добрия детски интерес. Последните са извлечени на база емпирични изследвания в редица чуждестранни юрисдикции и интегрират в себе си достиженията на психологията в сферата на детско развитие. Сред тях могат да бъдат предложени следните такива, извлечени от чуждестранни разработки в сферата, а именно:

1) подготовка и планиране на прехраната;
2) къпане, обличане и поддържане на хигиената;
3) покупка, пране и поддържане на дрехите;
4) медицински грижи, включително кърмене и водене на доктор;
5) организиране на социалните контакти на детето с неговите връстници след училище;
6) организиране на алтернативна грижа, т.е. гледачки, детски градини и т.н.;
7) организиране лягането на детето, ставане нощем при нужда, сутрешни разходки;
8) дисциплина, включително и възпитание на обноски и себегрижа;
9) образование, включително социално, културно, религиозно и други;
10) обучаване в изпълняването на основни умения, т.е. четене, писане, смятане и т.н.

За да имат практическо приложение, критериите следва да бъдат отчитани и измервани единствено при наличието на конфликт между родителите по отношение на общото им дете или в случаите на поставяне на дадено дете в риск. Поради това и предвид зависимостта на детето от възрастния, се налага разбирането, че гореизложените критерии следва да бъдат разглеждани през призмата на следното:

1) Емоционалните връзки между детето и другите членове на семейството;
2) Интересите на родителите и отношението им към детето;
3) Желанието на родителите дадени отношения да бъдат продължени.

От второстепенно значение са следните обстоятелства, които следва да бъдат взети предвид в един съдебен процес за родителски права:

1) Поведение на всеки от родителите;
2) Семеен статус (в случай, че последните не са женени);
3) Доходи;
4) Социален статус и заобикаляща среда.

Въз основа на дадените критерии може да бъде направено заключението, че те в най-голяма степен се доближават до това, което в съдебната практика често се измерва под формата на изготвяните съдебно-психологични експертизи, които се стремят да отговорят на въпроса за родителския капацитет на съответния родител и годността му да отглежда дадено дете. В този контекст измерванията, които се правят по подобни експертизи, изследват самостоятелно и в цялост конкретни въпроси, които са пряко свързани с даден родител, а именно – дали е психично здрав, способен ли е да задоволява физиологичните потребности на детето (от храна, дом, дрехи), потребностите му от образование и познавателно развитие, здравеопазване (да посещава детско заведение с оглед процесите на социализация на детето, да стимулира развитието на когнитивната (познавателна) сфера; да обезпечи личен лекар за детето, да се проследява развитието и състоянието му, да се осигурява лечение, ваксини и др.), да има емоционална връзка с детето си, а именно способности за емпатия, подкрепа, да оказва разбиране и внимание, обич и грижа. Паралелно с това се изследва и капацитетът на родителя да познава детето си - неговите преживявания, нужди и интереси, при условие на една хармонична структура на самия родител. Всичко това показва, че за да се наложат унифицирани и общовалидни критерии за определяне на „най-добрия“ интерес на детето, последните следва да инкорпорират в себе си едно цялостно и по-пълно изследване на самия родителски капацитет, на база единствено на който ще може да се даде отговор на въпроса за това до каква степен дадено разрешение, обсъждано в хода на едно съдебно производство или прието от родителите в постигната между последните спогодба, отговоря на този интерес. Единствено посредством последното ще може да бъде прието, че не просто е установен най-добрият интерес на детето в една изолирана и на практика идеална среда, но и същият е положен в контекста на възможностите за неговото задоволяване от страна на родителите. На база на това може да бъде осъществено нормативно закрепване на способите и механизмите за

измерване на онези варианти за упражняване на родителските права, които в максимален обем да осигурят най-доброто в интерес на детето.

1.2. Приложими модели в България за определяне на най-добрия интерес /НИД/ на детето:

Понастоящем не е наложен единен модел за начина на изследване и определяне на най-добрия интерес на детето. На практика сред отделните експерти, работещи в страната, са разпространени различни практики без да е налице единна консолидация или кодификация на прилаганите подходи.Подобна липса на методология води до инструментализация на децата и липсата на предвидимост в практиката. Същата, от своя страна, се обуславя и от липсата на нормативно закрепени критерии за начина на оценка на най-добрия интерес на детето в приложимата законодателна рамка в страната.

1.2.1. Указания на Държавната агенция за закрила на детето:

Опит за преодоляването на подобен неконсистентен подход са приетите през

2015 г. от Държавната агенция за закрила на детето „Указания за изготвяне на социален доклад до съдебен орган при спор относно упражняване на родителски права, режим на лични контакти, разрешение за излизане в чужбина (при условията на заместващо съгласие) и др.“ Същите съдържат матрица на социалния доклад, изготвян по Дирекция „Социално подпомагане“ и представян по производствата, за които това е предвидено в Семейния кодекс. Впечатление прави примерният набор от критерии, които е заложено да бъдат изследвани от страна на социалните работници с оглед установяване на родителския капацитет на всеки от родителите. Това в обобщение са:

- Полагането на основните грижи за детето – включително и родителят, полагащ основни грижи за детето и начина на посрещане на основните му потребности според възрастовата характеристика;
- Жилищни условия и гарантиране на безопасна и сигурна среда за детето– включително и битово-хигиенните условия и наличие на дължимите удобства за нормално развитие на детето;

- Трудова заетост, работно време и доходи на родителите – последното се обследва като относим фактор за определяне степента на материална обезпеченост у всеки родител за полагане на грижи за детето;
- Роднински, приятелски кръг на детето и семейството – включително и лицата, имащи близост с детето, влияние на социалната среда върху развитието му и евентуални данни за социална изолация;
- Възпитание, обучение, образование и социална интеграция на детето–този критерий включва начина на възпитаване и стимулиране интелектуалното развитие на детето;
- Емоционална взаимовръзки и стабилност – по този критерий се прави оценка на степента на стабилност на семейната среда, нивата на задоволяване на емоционалните потребности на детето, степента на въвличане на детето в конфликта;
- Родителско сътрудничество и желание за активна родителска връзка – оценка на желанието на родителя за сътрудничество с другия родител и за съвместно преодоляване на проблемите, свързани с развитието му. Наличието на диалогичност, толерантност и обща визия за развитието на детето.

Това, което е важно да се отбележи, е че за изготвянето на цялостната и пълна

оценка следва да бъде събран достатъчно материал от всички достъпни и налични източници – в това число от други членове на семейството, учебни или специализирани институции, съседи, доставчици на социални услуги. Редом с това методологията изрично указва че за оценката на най-добрия интерес на детето може да се ползва ресурс на социална услуга на Център за обществена подкрепа, като в този случай изготвените доклади от съответния доставчик се прилагат към социалния доклад. Нещо повече, приетите от ДАЗД Указания изрично допускат на практика осъществяването на оценката на детето да бъде извършено изцяло от доставчик на услуга при условия ясно да бъде отбелязан този факт като бъде изрично посочено че достигнатите заключения са мнение на доставчика на услугата.

1.2.2. Методика за управление на случай за закрила на дете в риска на Агенция за социално подпомагане и ДАЗД

Следващ опит да се предложи на експертите, работещи в сферата на семейното право, метода по която да бъде измерван и оценяван най-добрия интерес на детето, е даден в Методиката за управление на случай за закрила на дете в риск от отдел „Закрила на детето“. Макар и включената в нея методология да е изградена в различен контекст, а именно относно социалната работа с дете в риск, същата съдържа критерии по които се осъществява оценката на здравното, познавателното, емоционалното и поведенческото състояние на детето. Последната от правна гледна точка няма силата на нормативен акт с присъщата на това задължителност. Независимо от това изложените в нея критерии следва да бъдат отчетени. Сред тях се открояват следните сфери, които подлежат на изследване и на база на които могат да бъдат направени заключения до колко дадено разрешение отговаря на детския интерес:

2.2.1. Физическо, когнитивно и поведенческо развитие на детето

2.2.2. Установен родителски капацитет – и по-конкретно полагани основни грижи, гарантиране на сигурността на детето, емоционалната му връзка, стимулиране на развитието му, напътствия и ограничения, осигуряване на стабилна и сигурна среда

2.2.3. Образование – учебна дейност, професионална ориентация, бъдещи планове

2.2.4. Здраве и сексуалност – здравен статус, интимни връзки, злоупотреби и пристрастявания;

2.2.5. Нагласи, ценности, убеждения –морални норми, разбиране за смисъла на живота, нагласи към другите, самооценка;

2.2.6. Житейски умения – самообслужване, лична хигиена, организиране на ежедневието;

2.2.7. Умения за междуличностно взаимодействие – включващо нивото на умения за взаимодействие с околните, тяхното разбиране и себеконтрол над поведението;

2.2.8. Умения за справяне с проблеми и генериране на креативни решения – към това може да бъдат отнесените уменията за дефиниране на проблема,

обмислянето на различните алтернативи за негово решаване и избор на най-добър вариант за решение;

2.2.9. Труд и отношение към труда – включващо трудовите навици и умения, както на детето, така и на родителя;

2.2.10. Социална интеграция – прекарване на свободното време, приятелства, контакти, ангажираност към традициите;

2.2.11. Жилищни условия – място и вид на жилището и жилищни условия.

Видно от гореизложеното, методологията дава индиция за основните категории, в които се прави изследването на най-добрия интерес на детето, макар и да не уточнява начина на измерването му. Същевременно обаче следва да се отчете нейното лимитирано приложение единствено с целеви групи социалните работници, занимаващи се със случаи на деца в риск. Респективно – същата не може да бъде приета, че е 1) съобразена с нуждите, които други специалисти биха имали при изготвянето на оценка на най-добрия интерес на детето; 2) известна на експерти, включени в способите за разрешаване на родителски спорове, в това число и на съдии, адвокати и медиатори.

В обобщение, може да бъде заключено, че понастоящем в България не е наложен единен модел за изследване на най-добрия интерес на детето – както на ниво правна уредба, така и от страна на практикуващите експерти. Последното на самостоятелно основание се явява и причина за изготвянето на настоящата методология, посредством която авторите се надяват да съдействат за налагането на единен стандарт и утвърждаването на една нова и осъвременена методика за постигането на експертна оценка на най-добрия интерес на детето.

1.2.3. Налични добри чуждестранни практики за изследване най-добрия интерес на детето:

1.2.3.1. **Канада**

Концепцията за най-добрия интерес на детето е централна за семейното право на Канада и е приета за водеща при съдебната преценка на дадено решение. С цел осъвременяването на законодателната уредба в страната са предприети серия от законодателни изменения, сред които и закон C-78 за

измененията и допълненията (Bill C-87) в Закона за развода (Divorce Act), Законът за семейните заповеди и съдействието за постигане на спогодби по семейни казуси (Family Orders and Agreements Enforcement Assistance Act) и Закона за запорите, възбраните и право на социалните помощи (Garnishment, Attachment and Pension Diversion Act). Последният изрично предвижда приемането на ниво закон критерии, спрямо които да се изследва най-добрия интерес на детето в хода на съдебните производства при развод. Последното е съчетано със законовата презумпция, установена в канадското законодателства от няколко години за споделено родителство, т.е. за паралелно упражняване на родителските права от страна на двамата родители. Съгласно последната съдиите при постановяване на всякакви решения, касаещи деца и упражняване на родителските права, изхожда от общо приложимата уредба, че определеният режим на лични отношения и полагане на ежедневна грижа за децата следва да е споделена между родителите. Отклонение от това е допустимо единствено в случаите, при които бъде доказано, че постановяването на споделено родителство не би отговаряло на най-добрия интерес на детето. Всичко това предопределя и нуждата от нормативно закрепяне на именно тези критерии, за които съдиите следва да следят при оценка на дадено разрешение. Посредством последното на практика се гарантира, от една страна, предвидимост на очакваните съдебни актове, а от друга страна – налагането на единен стандарт и повсеместното прилаганена наличните добри практики. Сходни законодателни практики следва да бъдат приветствани като положителни и да се подкрепи тяхното прилагане и мултиплициране и в родното законодателство. Същите индикират и разбирането, че начинът на определяне и оценяване на най-добрия интерес на детето е от първостепенна важност и неговата правна уредба следва да бъде осъществена в нормативен акт от най-висок порядък, какъвто на практика се явява законът. С оглед на това канадският законодател е приел следният неизчерпателен списък с критерии, които следва да бъдат оценявани при преценката на съдията, а именно:

1.2.3.1.1. **Нуждите на детето съобразено с възрастта и степента му на развитие -** под този критерий канадският законодател предвижда оценката на характера на детето, специфични негови особености, в това число и специалните нужди на детето и способността му да реагира на промяна. Последното следва да

бъде осъществявано според степента на развитие на детето и приоритетните нужди, които то има в зависимост от периода си на развитие;

1.2.3.1.2. **Естеството на връзката на детето с всеки от съпрузите, братя/сестри, баби/дядовци и други важни в живота му лица –** тук оценката се фокусира върху естеството на връзката, която детето е имало с всеки от родителите по време на брака, братя и сестри, баби и дядовци и други членове на разширеното семейство. Тези връзки се приема, че предоставят стабилност в живота на детето и запазването и поддържането им се оценява като желателно.

1.2.3.1.3. **Желанието на всеки от родителите да опази и подпомогне връзката на детето с другия родител**–този критерий е развит в продължение на заложеното в чл. 16 и чл. 17 от понастоящем действащия Закон за развода, съгласно които е въведено правилото за „дружелюбния родител". Последното бива разбирано като способността и желанието на родителя да допринася и не препятства на взаимоотношенията на другия родител с детето.

1.2.3.1.4. **Основен полагащ грижа родител**– включва оценката върху ролята, която определен родител е имал върху живота на детето преди развода и способността на този родител да се справя с ежедневната рутина на детето.

1.2.3.1.5. **Предпочитанията на детето**–въведеният фактор изисква отдаване на дължимото внимание на предпочитанията, които детето има, отчитайки неговата възраст и етап на развитие.

1.2.3.1.6. **Възпитанието на детето от културна, лингвистична и духовна гледна точка**–включва отчитане на културната и духовна идентичност на детето и начина на нейното охраняване при едно или друго решение за начина на полагане на негова грижа. Респективно в този фактор е заложено измерването на степента до която даден родител би съдействал за запазване на връзката на детето с даден културен и лингвистичен интегритет.

1.2.3.1.7. **Визия за начина на отглеждане на детето**– към този критерий следва да се отнесе възможността и готовността на страните да уредят родителски план, съгласно който изразят визията си за бъдещото отглеждане на детето и да се опитат да я съвместят с тази, споделяна от другия родите.

1.2.3.1.8. **Възможността и желанието на всеки от родителите да полага грижа за детето и да задоволява неговите нужди**–този фактор по същността си представлява една сверка с действителността, осъществявана от страна на съдията по отношение на способността на даден родител да изпълнява поетите ангажименти и осигурява надлежното спазване на заложеното в постигнатото споразумение.

1.2.3.1.9. **Възможността и желанието на всеки от родителите да комуникира и колаборира с другия** –оценката, осъществява от страна на съдилищата по този критерий, включва предвиждането на степента и готовността на родителите да общуват и да постигат съвместни решения ,които впоследствие да бъдат изпълнявани. Прието е, че колкото по-работеща е комуникацията между родителите, толкова по-ниска е необходимостта от изграждането на детайлна уредба на плана за родителство, както и обратното.

1.2.3. Начини за определяне на посрещане на най-добрите интереси /НИД/ на детето – елементи, области и критерии

1.2.3.1. Елементи на най-добри интереси на детето

Целта на понятието най-добри интереси на детето е да се гарантира както пълното ефективно ползване с всички признати в Конвенцията за правата на детето права, така и холистичното развитие на детето[1]. Комитетът очаква държавите да тълкуват развитието на детето като „холистично понятие,

[1] Според общ коментар №14(2013) на КООНПД, т.4, т. 32

обхващащо физическо, здравно, умствено, духовно, морално, психологическо и социално развитие на детето“[2].

НИД са динамично понятие, което обхваща постоянно еволюиращи елементи. Оценяването на НИД е уникална дейност, която следва да се предприема във всеки случай, с оглед на конкретните обстоятелства около всяко дете, група деца и децата като цяло. При определяне на НИД при конкретен случай, Комитет по правата на детето към ООН прави препратка към елементи пол, степен на зрялост, опитност, принадлежност към малцинствена група, увреждане, социална и културна среда; качеството на взаимоотношенията между детето и семейството и грижещите се за него; условията свързани с безопасността на детето; наличието на алтернативните средства с които разполага семейството и грижещите се[3]. Комитетът смята, че съставянето на неизчерпателен и нейерархичен списък с елементи на НИД ще може да се ползва от лицата, взимащи решения за детето (в неговата неповторимост), при конкретните обстоятелства около него или група деца, или децата като цяло.

Дефиниране на различни елементите на НИД обхваща няколко области на оценяване – възгледи на детето; идентичност; запазване на семейната среда и поддържане на взаимоотношенията; грижата за детето и неговата закрила и безопасност; уязвимо положение; право на детето на здравеопазване и право на детето на образование[4]. Когато се говори за НИД за определена група деца (напр. деца бежанци; под закрила на държавата и др.), различни елементи от НИД придобиват различна тежест[5].

1.2.3.2. НИД и ситуацията на родителски конфликт – определяне на водещи елементи

Когато трябва да направим списъка с елементите и критерии за определяне на НИД за децата в ситуация на родителски раздяла и конфликт, трябва да акцентираме на онези елементи на НИД, които имат водеща роля в динамиката на ситуацията на семейството, родителите и детето. Ситуацията на родителски конфликт поставя на изпитание моделите на функциониране на семействата на двамата родители, оставането им в родителска роля спрямо

[2] Пак там с препратка и към общ коментар №5, т. 12
[3] Пак там т. 48
[4] Пак там т.52 до т. 84
[5] https://www.unhcr.org/bg/wp-content/uploads/sites/18/2016/12/UNHCR-Safe_and_Sound-BUL.pdf

детето им и осигуряването на грижи за него през целия процес на промяна на отношенията между родителите, раздяла, приемането ѝ и адаптирането към ситуацията на споделено родителство между двамата[6].

Без да подценяваме нито един елемент на НИД за нуждите на създаване на единна методология за обследване на НИД, ние ориентираме критериите за определяне на НИД на децата в ситуация на родителски конфликт през следните две области:

- Отношенията и връзките в семейството на родителя насочени към детето. Под семейство в случая се има се предвид семейството на родителя след раздялата му с другия родител на детето.
- Развитието на детето в емоционален, когнитивен и социален аспект. Тези аспекти на развитие ги поставяме като основни при дефиниране на областите на оценяване на НИД. Мотивите ни са това са, че към момента в практиката в България при определяне на НИД, тези области на развити на детето са пренебрегнати. От друга страна, самото развитие на детето е единен процес, в които трудно може да се сложи рязка граница между различните области на развитие. Поставянето на някои от областите като водещи не изключва връзките им с останалите области на развитие на детето.

1.2.3.3. Области на оценяване НИД при ситуация на родителски конфликт

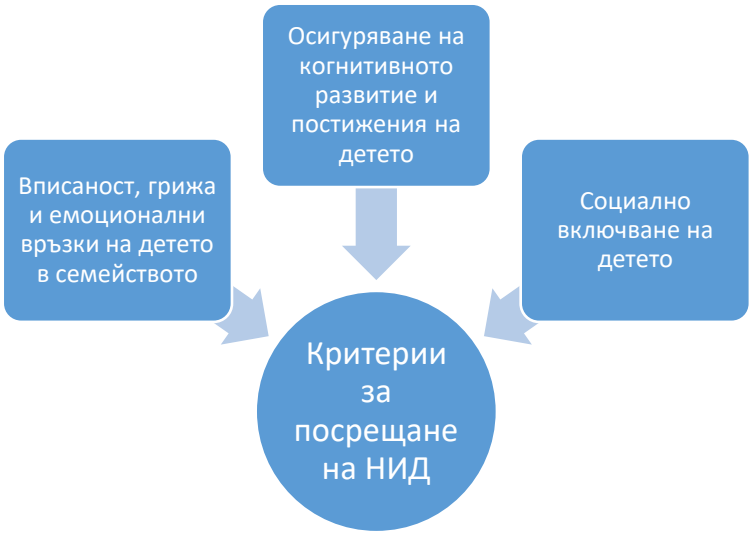

[6] Психо-социална работа при случаи на родителско отчуждение, ИСДП, 2017

Всяко от областите съдържа подобласт и критерии, по които може да се оценява НИД. Всеки критерии е приложими за оценяване на всеки от родителите на детето, които вече са разделени. Това създава равнопоставеност на родителите при преценката на службите и професионалистите какви форми на грижа и отношения за детето между тях, могат да осигурят неговия НИД.

1.2.3.4. Как да се ползват критериите при оценяване на НИД

Всеки едни от критериите може да бъде съотнасян по два начина при оценяване на НИД:

- При оценяване на самота дете
- При оценяване на приноса на родителя и неговото семейство към осигуряване на житейското благополучие на детето по съответния критерии.

Например, когато се оценява НИД по критерия „Родителя и семейството предлагат на детето научаване за решаване на проблеми, конфликти, справяне с негативни емоции в рамките на семейството и взаимност при преодоляване на трудности“, оценяването се извършва чрез:

- Оценяване на разбирането и способността на детето да се справя с проблеми, конфликти, негативни емоции при конфликтите и търсене/даване на подкрепа и помощ в трудни моменти
- Разбирането на родителя за решаване на проблеми, конфликти, справяне с негативни емоции в рамките на семейството и взаимност при преодоляване на трудности; как родителят учи детето си на същите неща.

Друго, което трябва да се вземе предвид в прилагането на всеки критериите при оценяването на НИД по случая, е необходимо да се вземе предвид и възрастта на детето. Всеки от критериите има различна тежест в различните възрасти на децата. Поради индивидуалните особености на децата, тяхната емоционална и когнитивна зрялост, наличието на забавяния в развитието,

заболявания или увреждания, всеки критерии може да има по-голяма тежест, независимо от календарната възраст на детето.

1.2.3.5. Критерии за определяне на НИД

Област

Вписаност, грижа и емоционални връзки на детето в семейството

В тази област на оценяване на НИД са включени критерии, свързани с разбирането за семейството като място за осигуряване на грижа и привързаност, в процеса на която се формират и емоционалните отношения между членовете ѝ[7]. Семейството създава чувството за принадлежност и идентичност на детето, която му позволява да опознае себе си и да не е дифузно (анонимно и уязвимо) в големия социум[8].

Поради своята неразделност на грижата от родителя към детето и изграждането на привързаностт, сигурността и идентичност у детето (категории в основата на психично здраве), в тази област включваме и критериите, които обхващат и физическите и битови аспекти на живот, които родителят (и семейството му) полага усилия да осигури на детето.

Вписаност в семейна и родова структура. Тази група критерии показват каква семейна структура може да предложи на детето родителя. В част от критериите има и елементи на приемане на детето в семейството на родителя.	
Родителят осигурява приемане, принадлежност на детето към семейство и род	Водещ при всяка възраст
Родителят има съжителстващ партньор, които приема детето и разпознава нуждите му от привързване, идентичност, разбирането ме за ситуацията на раздялата и родителския конфликт	Водещ при всяка възраст
Семейната структура и роли в семейството предполагат емоционално здрави връзки и упражняване на власт; не се наблюдават форми на насилие – физическо; емоционално, сексуално или икономическо	Водещ при всяка възраст
Привързаност, емоционално здраве и идентичност. Подобластта обхваща критерии описващи отношенията в семейството през грижата, привързаността, изграждането на идентичността на детето.	

[7] Според теорията на привързаността през грижата на John Bowlby и неговите последователи

[8] Според теорията за жизнения цикъл на ErikErikson

Поведението и отношенията между родителя и детето показват здрава привързаност, грижовност един към друг / в противовес на избягване, амбивалентна привързаност или липса на такава.	Изгражда се до 3г. възраст, но е е водещ при деца до 10 – 12 години
Семейството може да осигури (запази) връзката с привилегирован възрастен – атачмънт фигура	Най-голяма роля играе до 3- 5 години, следвани от възрастта до 10 – 11 години
В каква роля е поставено детето в семейството (на дете, дали отговаря на биологичната възраст на детето, дали не е парентализирано - дали си грижи за братя, сестри, други членове на семейството; размити граници между поколения - очаква ли се да взема решения, които не са подходящи за възрастта; дали не е превърнато в партньор на родителя)	Водещ при всяка възраст
Родителят разпознава различните емоционални състояния на детето и може да ментализира детето в различен контекст. Родителят и членовете на семейството му поощряват и подкрепят порастването, автономията и самостоятелността у детето. Изслушва и разбира детето. Съобразява се с неговите предпочитания, има механизми да реагира на неподходящи негови желания. Модел е и учи детето на овладяване на емоционални и гневни състояния.	Водещ при всяка възраст
Родителят умее да налага по положителен начин граници, да изисква спазване на правила и да дава свобода на избор на детето.	Водещ при всяка възраст
Родителят изгражда положителна идентичността на детето. Детето показва яснота за своята идентичност и няма конфликт с нея; има добро самочувствие.	Водещ при всяка възраст
Усвояване на функционални семейни модели за справяне. В подобластта са включени критерии предимно с решаването на проблеми и конфликти в семейството като източници на негативни емоции и дисфункционални прояви на членовете на семейството.	
Родителя и семейството предлагат дават на детето научаване за решаване на проблеми, конфликти, справяне с негативни емоции в рамките на семейството и взаимност при преодоляване на трудности	Водещ при всяка възраст
Родителят има и създава у детето умения за дефиниране на конфликта, разбиране на фактите в техния последователен наратив и взаимодействието, довело до разрастването на конфликта; изграждане на навици за генериране на различни варианти за решение, тяхната оценка през призмата на нуждите и интересите на детето и избор на най-добрия	Водещ при всяка възраст
Родителят и членовете на семейството въвличат детето при решаване на проблеми и вземане на решения, които съответстват на възрастта на детето – например за ежедневието, при проблеми в училище, в отношенията с братя и сестри и с	Водещ при всяка възраст

другите деца, роднини.	
Отношение към раздялата и адаптацията на детето след раздялата на родителите. Подобластта включва критерии насочени към отношението на родителя към ситуацията на раздяла и перспективата му за справяне нея.	
Родителят и другите членове на семейството поднасят на детето историята за раздялата спрямо възрастта му и доколкото то може да възприема; обясняват раздялата по подходящ начин; вменяват ли отговорност/вина на другия, на самото дете.	Водещ при всяка възраст
Родителя и членовете на семейството му показват положително отношение към нуждата на детето да се свързва (да остане свързано) с двамата си родители и техните семейства; да развива своята идентичност като дете на родителите си;	Водещ при всяка възраст
Как семейството поднася ситуацията с раздялата и какви перспективи чертае за справяне с нея	Водещ при всяка възраст
В каква степен разполага с емоционални ресурси да се справи с развитието на детето след раздялата на родителите, как гледа на връзката на детето с другия родител?	Водещ при всяка възраст
В каква степен осигурява запазване на важните за детето връзки в семейството – братя, сестри, дружи важни за детето в семейството хора; други важни за детето хора.	Водещ при всяка възраст
Родителят и членовете на семейството му предприемат ли действия за отчуждаване на другия родители и неговото семейство – елементи на оклеветяване, промиване на мисленето на детето за другия родител, възпрепятстване и спиране на контактите с другия родител	Водещ при всяка възраст, но се наблюдават най-силни прояви във възрастта 6, 7 – 11, 12 години
Ежедневни грижи В тази подобласт са критерии свързани с ежедневието на семейството и емоционалния отзвук от семейния живот.	
Родителят разбира и осигурява здравословно ежедневие на детето; посреща базисните му нужди и съпровождащите го емоционални състояния. Детето отговаря за стандартите за физическо развитие за възрастта. Родителят създава умения у детето за самообслужване, а на по-късна детска възраст и умения грижа за други хора в семейството (но не парентализация)	Водещ при всяка възраст
Родителят и членовете на семейството му осигуряват основен обгрижващ за детето според възрастта му или неговите специфични нужди; при необходимост осигуряват допълнителни хора за включване в грижата - при заболяване, при осигуряване на заместваща грижа, надзор над по-	С най-голяма тежест до 3 години Водещ при всички деца да 14

големи деца; при придружаване на детето на училище или други обществени места.	години, които не могат да остават без надзор
Родителят осигурява има разбиране за собствените си и здравните нужди на детето си спрямо възрастта му, поддържа връзка с необходимите специалисти и спазва техните указания; навременно лечение при заболявания на детето с методите на съвременната медицина.	Водещ при всяка възраст
Когато детето проявява увреждане, има трайно заболяване, или забавяне в развитието му - родителят и членовете на семейството му разбират състоянието на детето, поддържат връзка с необходимите специалисти, ползват услугите към които са насочени и поддържат емоционалните връзки на детето.	За децата с увреждания или заболявания, критерия е от най-висока значимост
Осигуряване на безопасност на детето и изграждане на умения за безопасно поведение у детето, без да се нарушава неговото емоционално и психично здраве.	Водещ при всяка възраст
Осигурява подходящ дневен режим с балансирани елементи, водещи до развитието на детето; оказва положителен контрол на свободното време на децата в по-голяма възраст, което прекарват без надзор.	Водещ при всяка възраст
Родителят включва детето в живота на семейството и вземане на ежедневни решения – храна, развлечения, дрехи, разпределение на пространството и др. Създава му трудови навици с домакински задължения, подходящи за възрастта му.	Водещ при всяка възраст, нараства с възрастта и способността на детето да носи отговорност
Родителят е способен да осигури необходимите подслон, храна, дрехи, лично пространство и вещи, учебни пособия, интереси и развлечения на детето Родителят разпределя ресурсите на семейството в полза на посрещане на нуждите на детето	Водещ при всяка възраст За деца с увреждания – да се осигурят необходимите лечения, пособия и услуги

Област
Осигуряване на когнитивното развитие и постижения на детето
В тази област са отразени онези елементи на отношението на родителя към детето, които поощряват неговото когнитивно развитие, научаване в ранна възраст и през периода на формалното му образование[9].

Научаване и постижения В подобластта са включени критерии за ролята на родителя в научаването на детето на житейски умения	
Родителят и членовете на семейството осъзнават ролята си при ученето на детето развитие на житейските знания и умения на детето и неговия кръгозор; учат го на нови неща, остават го да експериментира, развиват неговото	Водещ на всяка възраст

[9] Според теорията на етапите на развитие на когнитивните процеси при детето на JeanPiaget

любопитство и любознателност; стимулират го да научава нови неща по подходящ начин – в пряка комуникация и с умерена употреба на телевизия и дигитални технологии; Осигурява безопасността на детето си при ползване на дигитални технологии.	
Родителят и членовете на семейството му възпитават отговорност, старание, дисциплина по позитивен начин у детето, без да подлагат на изпитание неговото емоционално или психично здраве	Водещ за всяка възраст с акцент на възрастта 2 – 5 години и над 12 години
Родителят и семейството осигурява личен кът на детето, където да може се занимава, да твори, да споделя интереси с приятели и връстници и пр.	Водещ на всяка възраст
Родителят инициира и подкрепя изпълнението на житейски проекти на детето, създава му навици са поставяне на цели, планиране на действия и изпълненото им	Водещ на всяка възраст след като детето придобие автономност на 2 – 3 годишна възраст
Формално образование Подобластта включва критерии за отношение и подкрепата на семейството към образованието на детето в детската градина или училището	
Родителят е ангажиран с обучението и образование на детето, поддържа регулярна връзка с образователната институция на детето, интересува се от неговите постижения и затруднения в детската градина и училището; познава съученици и родителите им;	Водещ за деца над 4 годишна възраст
Родителят и членовете на семейството му подкрепят детето да се вгражда в образователната система, осигуряват подкрепа за учене на детето, за подготовка на домашните, търси силните страни, осигурява помощ при трудности в училище и пр.	Водещ за деца над 4 годишна възраст
Родителят и членовете на семейството му развиват интересите, способностите на детето чрез осигуряване на неговото участие в дейности като клубове, кръжоци, книги, музикални инструменти, спорт, и пр.	Водещ за деца над 7 годишна възраст

Област
Социална включване

В тази област са включени критерии свързани с реализацията на семейството в общността, неговите ресурси да вписва членовете си в общността и подкрепата, която дава на детето да се вписва в процеса на неговото порастване

Включеност на семейството в обществения живот

Критериите в подобластта показват социалните връзки на семейството и ресурсите на населеното място в което то живее

Семейството е социално включено; има изградени социални връзки сред съседи, приятели, роднини, работно място и изобщо общността;	Водещ на всяка възраст
Общността на семейството разполага с необходимите за развитието на детето ресурси – други деца; здравни и образователни институции; развлекателни места; клубове; културни институции	Водещ на всяка възраст За децата с увреждания или заболявания, критерия е от най-висока значимост
Родителят успява да ползва възможностите на общността, населеното място за осигуряване на доходи на семейството	Водещ на всяка възраст
Социално включване на детето	
Родителят и членовете на семейството му разбират нуждата от социални контакти на детето спрямо възрастта му и ги осигуряват по подходящ начин; като вгражда в поведението на детето научаването на социални норми; проява на уважение, емпатия и толерантност към хората;	След 2 – 3 годишна възраст на детето, нараства с възрастта на детето
Родителят подпомага разбирането на детето за емоциите на другите, тяхното разпознаване и оценка на въздействието им върху поведението на останалите	Водещ на всяка възраст
Родителят съдейства за сформирането на положителна нагласа у детето към околните – липса на осъждане на различието, непроява на враждебност към другите, непроява на дискриминационно отношение към други модели	Водещ на всяка възраст
Родителят подкрепят приятелствата на детето; поощряват приятелските занимания вкъщи и на други места;	След 2 – 3 годишна възраст на детето, нараства с възрастта на детето
Родителят подкрепят изграждането на социални връзки на детето с други хора на различни възрасти – съседи, приятели, познати и роднини. Представят детето пред тях по позитивен и включващ начин.	Водещ на всяка възраст
Родителят създава у детето житейски умения за разпознаване на обществения живот и участие на детето спрямо възрастта му – участие в пазаруване; обществени места за хранене; развлечения и др.	След 2 – 3 годишна възраст на детето, нараства с възрастта на детето
Родителят създава у детето интерес към културата на общността, въвлича го в културните събития на населеното място	След 3 - 4 годишна възраст на детето, нараства с възрастта на детето

Родителят подкрепя детето за разпознаване на различните обществени институции и тяхната роля в живота на семейството.	След 10 - 12 годишна възраст
За децата със специални нужди (увреждания, заболявания, притеснения в развитието) – създаване на мрежа за подкрепа на детето от формални и неформални участници; разбиране на институциите, които включват детето в обществения живот и ползването им; приучаване детето да ги ползва;	За децата с увреждания или заболявания, критерия е от най-висока значимост
Подготовка на детето за самостоятелен живот	
Родителят разбира нуждата от развитие на самостоятелността на детето и подготовката му за функциониране като самостоятелен възрастен; мисли и има планове за неговото функциониране като младеж – образование; професия; къде ще живее; какъв човек ще бъде; какво семейство ще има; споделя мислите и плановете с детето; въвлича го да действа по плана и му оказва подкрепа, без за прави детето зависимо от себе си	Водещ критерии за възрастта над 12 години; нараства след 15 години За деца под 10 – 11 години показва добра емоционална диференциация на детето от родителя
Родителят развива у детето житейски и социални умения, необходими при напускане на семейството като млад човек	Водещ на всяка възраст

1.2.4. Ролята на детето при определяне на НИД

Когато определяме НИД трябва да държим детето под няколко ракурса – разбирането ни развитието на детето; ролята на детето и участието му в процесите по определяне на най-добрия му интерес и изслушването на детето.

1.2.4.1. Разбирането ни развитието на детето

Съществуват редица съвременните наблюдения и теории за развитието на човека и отграничаването на периодите на детството в жизнения цикъл. Авторите на методологията смятат, че е важно в нея да се упомене една от теориите – за когнитивно развитие на детето на Жан Пиаже. Тя обединява елементи от емоционалното съзряване и надграждането на познавателните способности на детето. В същото време, стадиите на теорията могат да дават на професионалистите опори когато имат досег с деца, изслушват ги или интерпретират доклади за деца в ситуация на родителски конфликти.

Възрастта на детето логично е от значение за степента на разбиране, осъзнаване и съответното преживяване. През детския поглед, родителската раздяла е емоционално затормозяващо събитие, особено тежко преживяване за загуба, с обичайните прояви на траурната реакция.

<u>ТЕОРИЯТА НА ЖАН ПИАЖЕ</u>, която се състои от 4 стадия на развитие, започващи от раждането и приключващи в юношеството и след това. Всеки стадий е именуван според характерните за него поведения и мислене:

Сензомоторен стадий	***<u>от раждането до около 2-годишна възраст</u>***	*Това е и периодът, свързан с най-динамичните промени и усвояването на най-много нови умения. Децата постепенно придобиват все повече знания, които преминават към съзнателни, целенасочени действия. Децата научават, че предметите продължават своето съществуване дори и когато те не ги виждат, че действията имат своите последствия, научават се да използват механизмът на "проба и грешка", да имитират другите и по този начин, с всеки изминал ден, те научават все повече и повече за света.* ***В контекста на родителски конфликти и раздяла, рискът идва от факта, че детето попива всичко позитивно и негативно, като го възприема според наличния си капацитет и незрялост. Има опасност от неглижиране на емоционалните му потребности преди да е постигнало ниво на самостоятелност***
Предоперационален стадий	***<u>От 2-рата година до 6-тата година от живота на детето</u>***	*Най-съществено за този възрастов период е, че децата са силно егоцентрични по норматив, срещат сериозни затруднения да видят света от през погледа на друг, в разбирането и осъзнаването на чуждата гледна точка. (егоцентризъм). Те разбират света, така, както го виждат през собствените си очи и не осъзнават, че другите виждат нещата по друг начин, че имат други мисли и идеи. На тази възраст децата също не могат добре да разбират някои лесни за нас понятия, не умеят да работят с 2 понятия едновременно. На около 5-годишна възраст, добре гледаните деца започват да правят*

		разграничения /и по-рядко могат да сбъркат например количество и размер/, по-рядко бъркат понятията. ***В контекста на родителски конфликти и раздяла, рискът идва от факта, че детето има твърде конкретно мислене и възприема всяка ситуация буквално, като поставя себе си в центъра на позитивното или негативното. Дори да има развита относителна автономност, има опасност детето да се травмира от собствено чувство за вина, че то е виновно за раздялата и конфликтите. Естествено е да се страхува от изоставяне. Може да усеща несигурност в бъдещето, да регресира, да се появят нощни кошмари, депресия, енуреза, енкопреза, да се наблюдават агресивни и автоагресивни прояви***
Стадий на конкретните операции	***възрастта между 7 и 12 години***	*детската мисъл става значително по гъвкава. През този период децата успяват да разсъждават по-генерализирано и постепенно се разделят с егоцентризма си. Те използват добре логиката и съумяват да съпоставят личния си опит с общия, но все още срещат затруднения в използването на дедуктивното мислене (от общото към частното). На тази възраст те могат да разбират и работят с няколко категории на един обект без да ги объркват.* ***Поради факта, че детето в този период показва една идея повече зрялост, е възможно при влошени отношения детето да бъде въвличано в коалиции с единия или другия родител, да бъде натоварвано емоционално да посредничи между родителите. Възможно е да се появят емоционални, поведенчески и психосоматични проблеми. Има риск от родителско отчуждение***
Стадий на формалните операции	***Стадий на формалните операции***	*характерно за него е появата и развитието на абстрактното мислене, планирането и дедуктивното мислене. Децата вече не се опират само на опита си, съумяват да използват и по-абстрактни идеи, които са важни за решаването на проблеми и ученето. Те успяват да създават хипотези и могат да предвидят какви ще са евентуалните последици от определено действие без да*

		се налага да го извършват. Тези умения са изключително полезни в развиването на математическото мислене и решаването на задачи, както и в ежедневния живот. ***Ако до тази възраст с детето не е злоупотребявано емоционално, то ще е в състояние да тества реалността.***

Поради своята същност, родителската раздяла рядко е спокоен процес, който протича без сътресения. Често родителите в криза не са в състояние емоционално да бъдат на разположение на детето, за да посрещат нуждите му пълноценно. Капсулирани са в собствените си проблеми, чувствителността им по отношение на детето е занижена. Като добавка към емоционално остъстващият родител скандалите и обвиненията превръщат детето в изплашено, объркано и несигурно същество. За него усещането, че светът е плашещ и непредсказуем, може да доведе до допълнителни психологически, образователни, социални и интелектуални проблеми.

Теорията на Пиаже продължава да бъде актуална и до днес внася разбиране за това как работи детския ум в различните възрастови периоди, как децата разсъждават и научават за света, защо допускат определени грешки и кога е вероятно те да надраснат определен начин на мислене.

Въпреки адекватността на описаната периодизация, за повече нюанси в разбирането за когнитивното развитие на децата и тяхното преживяване по време на родителската раздяла и как влияе разводът върху психиката и поведението му за неспециалисти в детското развитие е важно да се подчертае:

От раждане до 18 месечна възраст	*Бебетата се нуждаят обстановката около тях да е предсказуема и се успокояват от познатото. За това помага нормалната, ежедневна рутинна грижа, особено по отношение на храненето и съня. Досегът с възрастните следва да е спокоен, а не стресиращ. Близостта и емоционалната храна следва да са достатъчно в границите на умереното. Няма възраст, в която детето да не се повлиява от напрежение около себе си. От съвсем ранна възраст бебето е способно да усеща промените и атмосфрата вкъщи, но не може да разбере причините.* ***Ако напрежението продължи дълго,***

	бебето може да стане раздразнително, тревожно, прилепчиво към непознати, уплашено и търсещо допълнително помощ и внимание. Възможно е да се забави физическото му развитие, дори да се наблюдава регрес.
От 18 месеца до 3 години	*На тази възраст добре развиващото се дете в норма, е осъзнато в степен с него да може по подходящ начин да се говори за събитията, които се случват в обкръжението. Детето следва да бъде уверено, че то няма вина. Въпреки това, в този възрастов диапазон детето е на ниво твърде буквалното възприемане на света. В тази възраст социалния му опит и основните отношения с другите са свързани предимно с родителите и разширения семеен кръг. Затова промяната и раздялата са трудни за разбиране. Детето може да повярва, че то е станало причина за раздялата.* ***Възможно е да стане неспокойно, да плаче повече от обичайното, да се откаже от вече усвоени развитийни навици, да развие страх от изоставяне, да прибягва до стратегии за самоуспокояване /например, да смуче пръста си/, да се появят проблеми със съня.***
От 3 до 6 години	*На тази възраст детето би се чувствало спокойно, ако продължава да вижда и двамата си родители. Може да му се обясни по подходящ начин, че мама и татко няма да живеят в една къща но ще продължават да го обичат и ще останат неговите родители. Родителското поведение следва да пази авторитета на другия родител, да не се допускат дисквалификации, на които детето да става свидетел.* *Детето от 3 до 6 години все още е във възрастта на твърде конкретното мислене и на ниво желания не иска да допусне родителите му да се разделят, независимо от напрежението вкъщи. Ако не се подходи правилно, детето се чувства безпомощно, защото няма контрол върху последствията. Децата в предучилищна възраст могат да си внушат, че те са причината за родителската раздяла.* ***Може да усещат несигурност за бъдещето, да задържат гняв в себе си, да страдат от неприятни мисли, неприемливи идеи, нощни кошмари, депресия, енуреза, енкопреза, да имат агресивни и автоагресивни прояви.***
От 6 до 11 години	***Ако детето е израснало в подкрепяща и любяща среда, би било естествено да се страхува от изоставяне по време на раздялата.*** ***Детето от 6 до 8 години*** *може все още да не разбира концепцията на развода и да го преживява, като че родителите се развеждат с него.* ***Може да има страхове да не загуби баща си /ако живее с майката/ и да фантазира, че може да „спаси“ брака на родителите си. Риск от***

	парентализация. ***Децата между 8 и 11 г.*** *може да започнат да обвиняват единия родител за раздялата, коалирайки се с другия. Може да обвиняват родителите си в егоизъм, да изразяват гнева си по различни начини. Може да се появят поведенчески проблеми /агресия, тревожност, дистанциране, депресивитет/* ***Децата и от двата пола може да започнат да страдат от психосоматични проблеми /болки в стомаха, главоболие, липса на концентрация и мотивация за учене, отказ от ходене на училище /***

1.2.4.2. Гласът на детето

Правота на детето да изрази своето мнение е основно негово право. То е добре разписано не само в КЗПД, но и в Общ коментар №12 (2009) на Комитета за правата на детето към ООН. Структурата на общия коментар следва направеното от Комитета разграничение между правото на отделното дете да бъде изслушвано и правото на изслушване, приложено към група деца (напр. клас ученици, децата в квартала, децата от дадена държава, деца с увреждания или момичета).

Това разграничение е важно, защото Конвенцията предвижда задължението за държавите – страни по нея да осигуряват на децата правото да бъдат изслушвани в съответствие с тяхната възраст и зрелост (член12, параграфи 1 и 2).

Възрастта и зрелостта на детето може да бъдат съобразени, когато се изслушва отделно дете, както и когато група деца реши да изрази своите възгледи. Оценяването на възрастта и зрелостта на дете е по-лесно, когато съответната група е съставна част от постоянна структура като семейство, ученически клас или жителите на определен квартал; оценяването обаче става по-трудна задача, когато деца та се изразяват колективно. Дори ако се сблъскват с трудности при оценката на възрастта и зрелостта, държавите – страни по Конвенцията следва да разглеждат децата като група, която да бъде изслушана, а Комитетът настойчиво препоръчва на държавите да положат максимални усилия да изслушат или да поискат да чуят възгледите на изразяващите се колективно деца. Държавите – страни следва да насърчават децата да формират свободни възгледи и да осигуряват среда, която да дава възможност на децата да упражняват своето право на изслушване. **Изразените**

детски възгледи може да предоставят важни гледни точки и опит и трябва да бъдат обмисляни при вземането на решения, разработването на политики и изготвянето на закони и/или мерки, както и при тяхното оценяване. Тези процеси се наричат участие на детето. Упражняването на правото на изслушване от детето или децата е определящ елемент на тези процеси. С термина „участие" се подчертава, че приобщаването на децата не бива да бъде само моментен акт, а отправна точка за задълбочен обмен между деца и възрастни в процеса на разработването на политики, програми и мерки във всички значими аспекти от детския живот. В раздел„А" (Правен анализ) на общия коментар Комитетът разглежда индивидуалното право на изслушване на отделното дете.

Ефективно участие на детето в рамките на правото на ЕС - чл. 47 от Хартата на основните права на Европейския съюз съдържа гаранции, които са подобни на предвидените в член 6 от ЕКПЧ, включително правото на справедливо и публично гледане на делото в разумен срок от независим и безпристрастен съд, правото на законно представителство и правото на ефективни правни средства за защита. Като правило производствата следва да гарантират отчитане на възрастта, степента на зрялост и емоционалния капацитет на детето. Конкретни примери за изисквания за „ефективно участие" включват изискванията за присъствие на детето в съда по време на делото, провеждане на съдебни заседания при закрити врати, ограничаване на публичния характер на заседанията, предприемане на мерки с цел да се гарантира, че детето разбира положението си и ограничаване ООН, Комитет по правата на детето (КПД) (2009 г.), Общ коментар No 12 (2009 г.)

На национално ниво правото на изразяване мнението на детето е регламентирано в ЗЗДт, и СК. Детето има право да изразява мнението си по всички въпроси, които засягат неговите интереси. Неговото мнение трябва да се зачита при взимането на решения, свързани с него, вкъщи и в училище, от държавните власти и в съда. Детето има право на информиране и консултиране от Отделите за закрила на детето, Ако е необходимо може да бъде консултирано и без знанието на родителите ти, ако това защитава по най-добър начин неговите интереси.Защита на религиозни убеждения. До 14-годишна възраст неговото отношение към религията се определя от родителите, а от 14- до 18- годишна възраст – съгласувано между детето и

родителите или тези, които се грижат за него При възникване на противоречие между детето и неговите родители/обгрижващи, има възможност за обръщане и съдействие към отделите за закрила на детето. Детето има право на изслушване в съда. Ако неговите права и интереси се решават чрез съд, детето има право на изслушване. Преди това трябва да получи по адекватен начин необходимата информация, която да му помогне да формира мнението си. Трябва да бъде консултирано за евентуалните последици от неговите желания, от даване на мнението му, както и за решенията на съда.Това се извършва в подходяща обстановка и в присъствието на социален работник.Решенията в съда не могат да бъдат разгласявани без съгласие на детето, ако е навършило 10- годишна възраст

В държавните структури по Закрила на детето по правило работят специалисти ангажирани само с проблемите на децата, свързани са в мултидисциплинарна мрежа, в т.ч. с НПО-сектора за насочване към експерти, когато случаят налага това. Практически това са възможностите, с които могат да подпомогнат децата и семействата, да съдействат ако има конфликт или трудност в общуването между детето и родителите, могат да помогнат за разрешаването му. Теоретично правата на детето са гарантирани от Закона за закрила на детето, който защитава неговата личност и издига неговите интереси над всичко. Съдействат освен в рамките на психо-социална работа по случай и задължително по време на изслушване на детето в съдебно производство.

Мнението на специалистите е, че ситуацията на всяко дете следва да се разглежда индивидуално като отделен казус, в контекста на личната му семейна история, отношенията с възрастните, заявените проблеми, наличен капацитет, предпочитания и приоритети. Нужна е експертиза, която към момента в нашите условия може да бъде предоставена от НПО-сектора. **За търсенето и ползването на тази експертиза и експертните доклади за целите на съдебните производства в посока НИД, следва да се въведе мултидисциплинарното разбиране.**

1.2.4.3. Защо детето трябва да бъде изслушвано

Изслушването на детето не е само негово право. С включването на детето под формата на изслушване се допринася за по-цялостна картина в ситуацията на

разделящите се родители, новите им семейство и детето за което се търси НИД.Добрите практики в международен план отчитат ролята и необходимостта от участие на детето в процедурите за определяне на НИД. Предвид факта, че /при родителски раздели и конфликти за родителските права и режим на лични контакти/ резултатът от външна намеса се отразява директно върху засегнатото дете, затова следва да се отчита интересът и благосъстоянието на детето. Независимо от трудностите при намеса в ситуация на конфликт /вероятност от триангулация на специалисти и служби: обиране на агресията от страна на конфликтиращите родители/, включените специалисти в работата по разрешаване на семейните спорове „следва да са особено загрижени за благосъстоянието и висшия интерес на децата, следва да насърчават родителите да насочат своето внимание върху нуждите на децата, следва да им се припомни първостепенната им отговорност за благосъстоянието на техните деца, както и необходимостта да информират и да се допитват до совите деца“**.** „При отчитане на интересите и благосъстоянието на засегнатото дете не само се отдава дължимата важност на правата на детето, това също може да се окаже решаващо, когато се стигне до придаване на правна сила на постигнато с медиация споразумение/“Ръководство за добри практики в /контекста на Хагската конвенция за граждански аспекти на международното отвличане на деца от 25 октомври 1980 г.“, изд. Хагската конференция по международно частно право, 2012 г. Постоянно бюро, уебсайт www.hcch.net /

Разбиране за участие на детето в семейните спорове

Участието на дете в разрешаване на спора, може да служи на различни цели. Според международните практики:

1.Изслушването гледната точка на детето дава поглед върху неговите чувстваи желания, което може да даде ценна информация във връзка с преценката дали дадено решение е в НИД

2.Изслушване мнението на детето може да „отвори очите на родителите“ за желанията на тяхното дете да им помогне да се дистанцират от собствените си позиции в името на приемливо общо решение в НИД.

3.С участието на детето се зачита неговото право да бъде изслушвано и същевременно се създава възможност детето да бъде информирано какво се случва

В допълнение събеседването с детето може да бъде важно при преценяването и вземането на окончателно решение дали съществува

сериозна опасност детето да бъде изложено на опасност, заплаха за психическото и физическото му състояние, или по някакъв начин да бъде поставено в неблагоприятна ситуация.

2. Инструменти за изследване на най-добрия интерес на детето /НИД/:

Определянето на НИД в ситуация на родителски конфликт е комплексна задача в която участват различни институции и специалисти. В зависимост от това, как разделящите се родители въвличат различните служби (което пък зависи от техните модели на функциониране, а и от етапа на преминаване през раздялата им) в процеса са въвлечени адвокати, съдии, матадори, социални работници от системата за закрила на детето, социални работници, психолози и семейни терапевти от социалните услуги или от системата за психично здраве, вещи лица към съда. Всички те имат различна експертиза да боравят с информацията около функционирането на разделящите се родители, около ефекта на раздялана за детето им и гарантирането на НИД. Затова предложените сфери и критерии на изследване на НИД, ние ги разглеждаме през ролите на всички от тези участници в процеса.

2.1. през погледа на съдията:

Ролята на съдията в съдебно производство, касаещо начина на упражняване на родителските права, е обект на правна регламентация в Гражданския процесуален кодекс (ГПК), Семейният кодекс (СК) и Закона за закрила на детето (ЗЗД). По същество съдията следва на самостоятелно основание да направи индивидуална оценка на най-добрия интерес на детето, на база на което да бъде постановен и окончателния съдебен акт. В контекста на това – изслушването на детето се извършва на основание чл. 15 от ЗЗД, чл. 59, ал. 6 от СК и чл. 123, ал. 2 от СК. Последното се базира на чл. 3 от Конвенцията за правата на детето, съгласно който съдилищата на самостоятелно основание дължат охраняване на най-добрия интерес на детето във всяко едно производство, което може да афектира последните. С оглед на това, съдията има двузначна роля – от една страна, той действа като инстанция с правомощия да вземе окончателно решение по отношение на детето и начина на упражняване на родителските права, а от друга страна – има качеството на самостоятелен субект, извършващ оценка на най-добрия интерес на детето. Предвид ограничената или изцяло липсваща експертиза у съдиите в сферата на детското развитие и психология, както и недостатъчната професионална подготовка относно определянето на това дали дадено решение може да бъде оценено като положително или не, съдиите разчитат на редица процесуални способи за събирането с различни доказателствени средства информация относно най-добрия интерес на детето. Пример за подобни доказателства са

доклада, изготвян от Дирекция „Социално подпомагане“, психологични и психиатрични експертизи, изслушвания в съдебна зала на становищата на вещи лица, назначени по делото, изслушване на детето и неговите родители. Макар изслушването на детето да е сочено като един от способите за събиране на информация за установяване на неговия най-добър интерес, последното не следва да бъде квалифицирано като отделно доказателство по смисъла и значението на глава 14 от ГПК. Доказателствата и доказателствените средства са императивно законовоустановени в ГПК и тяхното приложение не подлежи на разширително тълкуване. Същевременно допускането на събирането на дадени доказателства се осъществява отново по едноличната преценка на съдията след тяхното поискване от страните. За постановяването на събирането на едно или друго доказателствено средство следва да се направи преценка доколко последното има значение за решаване изхода на делото, относимо е към предмета на спора и е направено своевременно в хода на процеса[10]. Следва да бъде отбелязано, че изслушването на детето в съдебното производство не отговаря на така посочените критерии, респективно не може да бъде прието че последното съставлява доказателство, на което съдът може да основе своето решение. По същността си изслушването на детето е процесуално действие, което заема самостоятелна категория, различна от тази на доказателствените средства, и нямащо каквато и да е доказателствена тежест. Това е така, защото от една страна детето не отговаря на изискванията за свидетел и показанията им, а от друга страна – неговото изслушване не цели установяването на факти и обстоятелства по делото, а единство самостоятелната оценка на неговия най-добър интерес и предпочитания. С това може да бъде обяснено и защо на практика ГПК не реферира към изслушването на детето, а единственото място, където това е нормативно закрепено е СК и ЗЗД. Материално-правният обхват на нормативните актове, в които се предвижда изслушването на детето, служат като ясна индиция за специалния статут на изслушването, което на практика не съставлява доказателствено средство по делото, а единствено способ да се обезпечи детския интерес. Последното следва да се отчита със заострено внимание от съдиите предвид факта, че доста често спрямо детето се

[10]Пунев Б., Гачев В., Хорозов Г., Митева Д., Танев Д., Кръшкова, Балевска Е., Топалов К., Влахов К., Златарева М., Обретенова М., Бобатинов М., Кюркчиев С. „Граждански процесуален кодекс“ ИК „Труд и право“, 2012

предприемат редица подходи сходни на прилаганите такива по отношение на свидетели. При улавянето на подобни тенденции, както от страна на самите съдии, така и от страна на адвокатите или останалите процесуални представители по делото, последните следва да бъдат срочно преустановени, а процедурата по изслушването на детето да продължи по дължимия ред чрез задаването на относими за възрастта и зрелостта въпроси единствено от страна на съдията.

Практически проблем, пред който съдиите доста често са изправени, са конкретните сфери на обследване, по които следва да бъде събрана информация, респ. да бъде изслушано детето. Следва да бъде ясно указано, че детето няма статут на страна в производството, нито има правомощия относно решението за неговото местожителство или родител, на когото преимуществено ще бъде предоставено упражняването на родителските права. Последното е от значение поради факта, че въпросите към детето не следва да бъдат относно негови предпочитания или оценка на качествата на всеки от родителите. Напротив – в хода на изслушването пред съдия основен фокус е разкриването на спецификите от отделните сфери на живот на детето и как едно бъдещо решение относно начина на упражняване на родителски права може да допринесе за неговото благосъстояние. Следва да се отбележи, че изслушването на детето е задължително ако последното е навършило 10 години съгласно чл. 15, ал. 1 от ЗЗД. Последното не следва да препятства изслушването на детето и в случай, че същото е по-малко при съобразяване на спецификите на неговата възраст и емоционална зрялост. Изслушването на детето винаги не би било допустимо ако се установи, че това би навредило на неговите интереси. За установяването на това се извършва една предварителна оценка от страна на съдията, базирана изцяло на наличния доказателствен материал по делото. Съответно – съдията дължи мотивирано произнасяне по делото, аргументиращо дали и защо едно изслушване би било допустимо или не.

С цел обезпечаване най-добрия интерес на детето следва да бъде въведен и единен стандарт по еднозначно установени критерии, които да подлежат на изследване във всички дела, в които правата на децата могат да бъдат засегнати. Последните биха съдействали за уеднаквяването на съдебната практика и обезпечаването на единен стандарт, осигуряващ детския интерес в

негова най-голяма пълнота. Това би способствало и за постигането в действителност на устойчиви решения, които в максимална степен охраняват най-добрия интерес на детето и полагат основите на единен стандарт, приложим в подобни случаи. Предвид това, с настоящото се предлага въвеждането на инструмент, приложим спрямо всички казуси, в които следва да бъде определено дали дадено разрешение отговоря на най-добрия интерес на детето. Последното е от същностно значение предвид факта, че съдията е единственият орган, имащ правомощия в случаите на спор за упражняване на родителски права да осъществи подобна оценка при определяне на режима на лични контакти и начина на упражняване на родителските права. На практика това е и основната отличителна характеристика между съдията и останалите експерти, участващи в процеса по намиране решение на родителски конфликт. За разлика от съдията, нито адвокатът, нито медиаторът, социалният работник, психолог или терапевт има правомощия за даване на окончателно решение в случай на спор относно начина на упражняване на родителските права или развод. Поради това и е препоръчително да се приемат критерии, които да са достатъчно изчерпателни и които да съдействат на съдиите в подбора на доказателства, които следва да бъдат събрани допълнително в случай, че се установи, че наличните по делото такива не дават информация по някоя от посочените по-долу области.

Област

Вписаност, грижа и емоционални връзки на детето в семейството

В тази област на оценяване на НИД са включени критерии, свързани с разбирането за семейството като място за осигуряване на грижа и привързаност, в процеса на която се формират и емоционалните отношения между членовете й[11]. Семейството създава чувството за принадлежност и идентичност на детето, която му позволява да опознае себе си и да не е дифузно (анонимно) в големия социум[12].

Поради своята неразделност на грижата от родителя към детето и изграждането на привързаност, сигурността и идентичност у детето, в тази област включваме и критериите, които обхващат и физическите и битови аспекти на живот, които родителят (и семейството му) полага усилия да осигури на детето.

Вписаност в семейна и родова структура

Тази група критерии показват каква семейна структура може да предложи на детето

[11] Според теорията на привързаността през грижата на John Bowlby и неговите последователи
[12]Според теорията за жизнения цикъл на ErikErikson

родителя. В част от критериите има и елементи на приемане на детето в семейството на родителя, включително и от страна на евентуален нов партньор на този родител. Последните следва да бъдат обследвани от съдията предимно посредством събирането на свидетелски показания, изслушване на детето и доклада на дирекция „Социално подпомагане“. В случай, че последните не съдържат данни или информация относно начина на задоволяване на тези нужди, съдията следва да осигури събирането на допълнителен доказателствен материал, включително и изслушване на детето при условия, че това не е било осъществено в предходния етап от делото. Следва да се отчита, че съдията разполага с широка дискреция относно подбора на доказателствени средства, които последния може да изисква по свой почин за установяването на това дали дадено разрешение отговаря на интереса на детето, дори и в случай, че последните не са били изискани от която и да е от страните. Респективно принципът на състезателното начало съгласно чл. 8 от ГПК е лимитиран с оглед водещия интерес на детето, който следва да бъде прието че има преимуществено значение.	
Родителят осигурява приемане, принадлежност на детето към семейство и род	Водещ при всяка възраст на детето
Родителят има съжителстващ партньор, които приема детето и разпознава нуждите му от привързване, идентичност, разбирането за ситуацията на раздялата и родителския конфликт	Водещ при всяка възраст на детето
Семейната структура и роли в семейството предполагат емоционално здрави връзки и упражняване на власт; не се наблюдават форми на насилие – физическо; емоционално, сексуално или икономическо	Водещ при всяка възраст на детето
Може да бъде прието в общия случай, че ако всеки от родителите отговаря на горепосочените критерии в зависимост от спецификите на казуса, то всеки от родителите би могъл да обезпечи най-добрия интерес на детето в тази категория.	
Привързаност, емоционално здраве и идентичност Подобластта обхваща критерии описващи отношенията в семейството през грижата, привързаността, изграждането на идентичността на детето	
Поведението и отношенията между родителя и детето показват здрава привързаност, грижовност един към друг / в противовес на избягване, амбивалентна привързаност или липса на такава.	Изгражда се до 3г. възраст, но е е водещ при деца до 10 – 12 години
Семейството може да осигури (запази) връзката с привилегирован възрастен – атачмънт фигура	Най-голяма роля играе до 3- 5 години, следвани от възрастта до 10 – 11 години
В каква роля е поставено детето в семейството (на дете, дали отговаря на биологичната възраст на детето, дали не е парентализирано - дали се грижи за братя, сестри, други членове на семейството; размити граници между поколения -	Водещ при всяка възраст

очаква ли се да взема решения, които не са подходящи за възрастта; дали не е превърнато в партньор на родителя)	
Родителят разпознава различните емоционални състояния на детето и може да ментализира детето в различен контекст. Родителят и членовете на семейството му поощряват и подкрепят порастването, автономията и самостоятелността у детето. Изслушва и разбира детето. Съобразява се с неговите предпочитания, има механизми да реагира на неподходящи негови желания. Модел е и учи детето на овладяване на емоционални и гневни състояния.	Водещ при всяка възраст
Родителят умее да налага по положителен начин граници, да изисква спазване на правила и да дава свобода на избор на детето.	Водещ при всяка възраст
Родителят изгражда положителна идентичността на детето. Детето показва яснота за своята идентичност и няма конфликт с нея; има добро самочувствие.	Водещ при всяка възраст
По този критерий съдията се стреми да установи условията, които всеки от родителите може да осигури на детето с оглед сформирането на неговата идентичност и емоционално здраве. Тук следва да се има предвид, че съдията осъществя последното предвид че последният следва да вземе обосновано решение, което да е обусловено и аргументирано на основа наличния доказателствен материал по делото. Като предхождащ тази стъпка процес обаче е установяване на конкретните нужди на детето и начина им на задоволяване понастоящем. Последното на практика се явява основание за възможните бъдещи решения, които в по-пълна степен биха отговаряли за изграждането на едно автономно и самостоятелно дете с ясна представа за своята идентичност, добро самочувствие, отстояващо своите възгледи и предпочитания по един здравословен начин и умеещо да овладява своите емоционални и гневни състояния.	
Усвояване на функционални семейни модели за справяне В подобластта са включени критерии предимно с решаването на проблеми и конфликти в семейството като източници на негативни емоции и дисфункционални прояви на членовете на семейството.	
Родителя и семейството предлагат дават на детето научаване за решаване на проблеми, конфликти, справяне с негативни емоции в рамките на семейството и взаимност при преодоляване на трудности	Водещ при всяка възраст
Родителят има и създава у детето умения за дефиниране на конфликта, разбиране на фактите в техния последователен наратив и взаимодействието, довело до разрастването на конфликта; изграждане на навици за генериране на различни варианти за решение, тяхната оценка през призмата на нуждите и интересите на детето и избор на най-добрия	Водещ при всяка възраст
Родителят и членовете на семейството въвличат детето при	Водещ при всяка

решаване на проблеми и вземане на решения, които съответстват на възрастта на детето – например за ежедневието, при проблеми в училище, в отношенията с братя и сестри и с другите деца, роднини.	възраст
По този критерий съдията отново следва да осъществи преценка на степента, до която на едно дете се обезпечава среда, която го стимулира за развиване на способността за идентификация на конфликта, припознаване на неговата причина и активно ангажиране в намирането на креативни негови решения. Основен източник на информация по този критерий за съдията представлява самото изслушване на детето, в рамките на което последният може да задава отворени въпроси, помагащи му да разбере до каква степен детето 1) има развити способности за справяне с ежедневни конфликти; 2) може да оценява самостоятелно степента до която определено решение отговаря на неговия интерес; 3) има развити способности за справяне с редица негативни емоции.	
Отношение към раздялата и адаптацията на детето след раздялата на родителите Подобластта включва критерии насочени към отношението на родителя към ситуацията на раздяла и перспективата му за справяне нея	
Родителят и другите членове на семейството поднасят на детето историята за раздялата спрямо възрастта му и доколкото то може да възприема; обясняват раздялата по подходящ начин; вменяват ли отговорност/вина на другия, на самото дете.	Водещ при всяка възраст
Родителя и членовете на семейството му показват положително отношение към нуждата на детето да се свързва (да остане свързано) с двамата си родители и техните семейства; да развива своята идентичност като дете на родителите си;	Водещ при всяка възраст
Как семейството поднася ситуацията с раздялата и какви перспективи чертае за справяне с нея	Водещ при всяка възраст
В каква степен разполага с емоционални ресурси да се справи с развитието на детето след раздялата на родителите, как гледа на връзката на детето с другия родител?	Водещ при всяка възраст
В каква степен осигурява запазване на важните за детето връзки в семейството – братя, сестри, дружи важни за детето в семейството хора; други важни за детето хора.	Водещ при всяка възраст
Родителят и членовете на семейството му предприемат ли действия за отчуждаване на другия родители и неговото семейство – елементи на оклеветяване, промиване на мисленето на детето за другия родител, възпрепятстване и спиране на контактите с другия родител	Водещ при всяка възраст, но се наблюдават най-силни прояви във възрастта 6, 7 – 11, 12 години
За сформирането на мнение у съдията относно този критерий водещи са събраните доказателствени средства по делото, закрепящи свидетелските показания на трети лица, имащи активна роля в живота на детето. Същевременно – при оценката на	

дадено разрешение с оглед интереса на детето следва да се отчита и информацията, която последното споделя в рамките на провеждането изслушване. За целта съдиите следва да използват отворени въпроси, концентриращи се върху конкретните примери, които детето може да даде със свои думи, описващи неговите чувства от раздялата на родителите си. От същностно значение е съдията да предразположи детето и да се опита да получи информация относно конкретни ситуации, свидетелстващи за степента до която детето не е подложено на конфликт на лоялност и чувство на вина пред единия родител от нуждата си от контакт с другия.	
Ежедневни грижи В тази подобласт са критерии свързани с ежедневието на семейството и емоционалния отзвук от семейния живот	
Родителят разбира и осигурява здравословно ежедневие на детето; посреща базисните му нужди и съпровождащите го емоционални състояния. Детето отговаря за стандартите за физическо развитие за възрастта. Родителят създава умения у детето за самообслужване, а на по-късна детска възраст и умения грижа за други хора в семейството (но не парентализация)	Водещ при всяка възраст
Родителят и членовете на семейството му осигуряват основен обгрижващ за детето според възрастта му или неговите специфични нужди; при необходимост осигуряват допълнителни хора за включване в грижата - при заболяване, при осигуряване на заместваща грижа, надзор над по-големи деца; при придружаване на детето на училище или други обществени места.	С най-голяма тежест до 3 години Водещ при всички деца да 14 години, които не могат да остават без надзор
Родителят осигурява има разбиране за собствените си и здравните нужди на детето си спрямо възрастта му, поддържа връзка с необходимите специалисти и спазва техните указания; навременно лечение при заболявания на детето с методите на съвременната медицина.	Водещ при всяка възраст
Когато детето проявява увреждане, има трайно заболяване, или забавяне в развитието му - родителят и членовете на семейството му разбират състоянието на детето, поддържат връзка с необходимите специалисти, ползват услугите към които са насочени и поддържат емоционалните връзки на детето.	За децата с увреждания или заболявания, критерия е от най-висока значимост
Осигуряване на безопасност на детето и изграждане на умения за безопасно поведение у детето, без да се нарушава неговото емоционално и психично здраве	Водещ при всяка възраст
Осигурява подходящ дневен режим с балансирани елементи, водещи до развитието на детето; оказва положителен контрол на свободното време на децата в по-голяма възраст, което прекарват без надзор	Водещ при всяка възраст

Родителят включва детето в живота на семейството и вземане на ежедневни решения – храна, развлечения, дрехи, разпределение на пространството и др. Създава му трудови навици с домакински задължения, подходящи за възрастта му	Водещ при всяка възраст, нараства с възрастта и способността на детето да носи отговорност
Родителят е способен да осигури необходимите подслон, храна, дрехи, лично пространство и вещи, учебни пособия, интереси и развлечения на детето Родителят разпределя ресурсите на семейството в полза на посрещане на нуждите на детето	Водещ при всяка възраст За деца с увреждания – да се осигурят необходимите лечения, пособия и услуги

За обследването на този критерий съдията следва да обезпечи събирането на различни по вид и източник доказателствени средства. Като най-относими за това може да се приемат доклада на дирекция „Социално подпомагане“, изслушването на родителите и детето, съдебно психологични и психиатрични експертизи, предоставящи данни относно начина по който на дневно ниво функционира детето и нивото на ангажираност / тревожност, което това може да води на родителя, полагащ основно грижа.

Същностна роля при оценката по този критерий играе и оценката, която съдията ще направи на база добре подбрани въпроси към детето, позволяващи извличането на примери от ежедневието му показващи начина по който се посрещат ежедневните нужди и се полага дневната грижа по отглеждането му.

Област

Осигуряване на когнитивното развитие и постижения на детето

В тази област са отразени онези елементи на отношението на родителя към детето, които поощряват неговото когнитивно развитие, научаване в ранна възраст и през периода на формалното му образование[13].

Научаване и постижения

В подобластта са включени критерии за ролята на родителя в научаването на детето на житейски умения.С оглед социалната предопределеност на тази подобласт съдиите следва да обезпечат широк набор от източници на информация, до които достъп да имат работещите по казуса социални работници и/или психолози и психиатри по делото. Единствено последното би обезпечило, че оценката, която би била направена върху НИД по този критерий, съдържа обосновано заключение по този критерии при наличието на дължимата степен на сериозност на изследване този аспект. Същевременно – за оценката по този критерий е добре да се обезпечи по възможност провеждането на интервю с детето и да бъдат изслушани родителите с цел набавяне на непосредствени впечатления у страните, на които е възложено извършването на оценката.

[13] Според теорията на етапите на развитие на когнитивните процеси при детето на JeanPiaget

Родителят и членовете на семейството осъзнават ролята си при ученето на детето развитие на житейските знания и умения на детето и неговия кръгозор; учат го на нови неща, остават го да експериментира, развиват неговото любопитство и любознателност; стимулират го да научава нови неща по подходящ начин – в пряка комуникация и с умерена употреба на телевизия и дигитални технологии; Осигурява безопасността на детето си при ползване на дигитални технологии.	Водещ на всяка възраст
Родителят и членовете на семейството му възпитават отговорност, старание, дисциплина по позитивен начин у детето, без да подлагат на изпитание неговото емоционално или психично здраве	Водещ за всяка възраст с акцент на възрастта 2 – 5 години и над 12 години
Родителят и семейството осигурява личен кът на детето, където да може се занимава, да твори, да споделя интереси с приятели и връстници и пр.	Водещ на всяка възраст
Родителят инициира и подкрепя изпълнението на житейски проекти на детето, създава му навици са поставяне на цели, планиране на действия и изпълнението им	Водещ на всяка възраст след като детето придобие автономност на 2 – 3 годишна възраст
Родителят разяснява норми на поведение, морални категории и ценности на детето си; помага му да ги вражда в поведението си и демонстрира същите в своето поведение	Водещ на всяка възраст
При изследването на НИД от страна на съдията по този критерий е добре да има конкретна информация за семейната динамика и семейния контекст. Тук следва да се отчита и разширеното семейство и афекта на последното върху развитието на детето по този критерий. Добре да бъде обезпечен достъп на съответните експерти, на които последното е възложено, до семейната среда, в която детето бива отглеждано, с цел обезпечаването на точността и коректността на дадените заключения.	

Формално образование Подобластта включва критерии за отношение и подкрепата на семейството към образованието на детето в детската градина или училището. Аналогично и на гореизложената подобласт за установяване на НИД по този критерий съдията следва да има вътрешното убеждение, че изготвените заключения от всеки от експертите, на които е възложена оценка, са базирани на достатъчно събрана информация, на които последните да стъпят.	
Родителят е ангажиран с обучението и образование на детето, поддържа регулярна връзка с образователната институция на детето, интересува се от неговите постижения и затруднения в детската градина и училището; познава съученици и родителите им;	Водещ за деца над 4 годишна възраст
Родителят и членовете на семейството му подкрепят детето да се вгражда в образователната система, осигуряват подкрепа за учене на детето, за подготовка на домашните, търси силните страни, осигурява помощ при трудности в училище и пр.	Водещ за деца над 4 годишна възраст

Родителят и членовете на семейството му развиват интересите, способностите на детето чрез осигуряване на неговото участие в дейности като клубове, кръжоци, книги, музикални инструменти, спорт, и пр.	Водещ за деца над 7 годишна възраст
При оценка на НИД в тази сфера съдията следва да обезпечи, че ще е налице събрана информация от страна на възпитателите, учителите, треньорите и други лица, имащи директен контакт с детето, за установяване на точната демаркационна линия между това, което се споделя от родителите като отразяващо детския интерес, това, което детето заявява като важно за него и това, което може да бъде установено посредством проверка на други достоверни източници на информация.	

Област

Социална включване

В тази област са включени критерии свързани с реализацията на семейството в общността, неговите ресурси да вписва членовете си в общността и подкрепата, която дава на детето да се вписва в процеса на неговото порастване

Включеност на семейството в обществения живот Критериите в подобластта показват социалните връзки на семейството статус и ресурсите на населеното място в което то живее. Тук отново съдията следва да насочи експертите, ангажирани в оценка на НИД, да изследват тези аспекти като съберат данни и информация относно позиционирането на детето в социалната среда и как тя се различава при всеки от родителите. С цел набирането на достатъчни данни и информация следва да се стимулира изследването на тази сфера самостоятелно и задълбочено посредством събирането на обективно измерима информация и прилагането на максимален брой фактически данни.	
Семейството е социално включено; има изградени социални връзки сред съседи, приятели, роднини, работно място и изобщо общонстта;	Водещ на всяка възраст
Общонстта на семейството разполага с необходимите за развитието на детето ресурси – други деца; здравни и образователни институции; развлекателни места; клубове; културни институции	Водещ на всяка възраст За децата с увреждания или заболявания, критерия е от най-висока значимост
Родителят успява да ползва възможностите на общността, населеното място за осигуряване на доходи на семейството	Водещ на всяка възраст
Социално включване на детето	

Родителят и членовете на семейството му разбират нуждата от социални контакти на детето спрямо възрастта му и ги осигуряват по подходящ начин; като вгражда в поведението на детето научаването на социални норми; проява на уважение, емпатия и толерантност към хората;	След 2 – 3 годишна възраст на детето, нараства с възрастта на детето
Родителят подпомага разбирането на детето за емоциите на другите, тяхното разпознаване и оценка на въздействието им върху поведението на останалите	Водещ на всяка възраст
Родителят съдейства за сформирането на положителна нагласа у детето към околните – липса на осъждане на различието, непроява на враждебност към другите, непроява на дискриминационно отношение към други модели	Водещ на всяка възраст
Родителят подкрепят приятелствата на детето; поощряват приятелските занимания вкъщи и на други места;	След 2 – 3 годишна възраст на детето, нараства с възрастта на детето
Родителят подкрепят изграждането на социални връзки на детето с други хора на различни възрасти – съседи, приятели, познати и роднини. Представят детето пред тях по позитивен и включващ начин.	Водещ на всяка възраст
Родителят създава у детето житейски умения за разпознаване на обществения живот и участие на детето спрямо възрастта му – участие в пазаруване; обществени места за хранене; развлечения и др.	След 2 – 3 годишна възраст на детето, нараства с възрастта на детето
Родителят създава у детето интерес към културата на общността, въвлича го в културните събития на населеното място	След 3 - 4 годишна възраст на детето, нараства с възрастта на детето
Родителят подкрепя детето за разпознаване на различните обществени институции и тяхната роля в живота на семейството.	След 10 - 12 годишна възраст
За децата със специални нужди (увреждания, заболявания, притеснения в развитието) – създаване на мрежа за подкрепа на детето от формални и неформални участници; разбиране на институциите, които включват детето в обществения живот и ползването им; приучаване детето да ги ползва;	За децата с увреждания или заболявания, критерия е от най-висока значимост
Подготовка на детето за самостоятелен живот	
Родителят разбира нуждата от развитие на самостоятелността на детето и подготовката му за функциониране като самостоятелен възрастен; мисли и има планове за неговото функциониране като младеж – образование; професия; къде ще живее; какъв човек ще бъде; какво семейство ще има; споделя мислите и плановете с детето; въвлича го да действа по плана и му оказва подкрепа, без за прави детето зависимо от себе си	Водещ критерии за възрастта над 12 години; нараства след 15 години За деца под 10 – 11 години показва добра емоционална диференциация на детето от родителя
Родителят развива у детето житейски и социални умения, необходими при напускане на семейството като млад човек	Водещ на всяка възраст

2.2. През погледа на медиатора

Същевременно и с цел пълнота на настоящото изследване, следва да бъде ясно отграничена процедурата по медиация и нейните особености за случаите, в които предмет на дискутиране е начина на упражняване на родителските права над децата. Както и в общия случай, процедурата по медиация, независимо дали разглежда семеен или друг вид спор, е един конфиденциален процес, в рамките на който две или повече страни се опитват на доброволни начала да намерят решението на даден проблем, възникнал помежду им. Когато говорим за конфликт относно начина на упражняване на родителски права е добре да имаме предвид, че конфликтът най-често е свързан с отношенията между партньорите и тяхното влошаване, което се явява и основна причина за липсата на съгласие относно начина на отглеждане и възпитаване след раздялата им, било посредством развод или преустановяване на фактическото съжителство. Т.е. в хода на развитието на конфликтния процес децата се явяват жертва на влошената комуникация между родителите си, чиято естествена кулминация се явява и липсата на разбирателство и възможност за имплементация на съвместно упражняване на възпитание и грижа за децата. Това е причината и участието на медиатор или иначе казано на едно трето за процеса лице, неносещо емоционалния заряд на дадената ситуация, да способства и да подпомага обсъждането на решения, чиято обективност и отражение на най-добрия интерес на детето да бъде приемливо решение за страните. Водещата роля на медиатора в подобен процес най-кратко може да бъде систематизирана от следните действия, които последният предприема независимо от поредността, с която те се осъществяват:

i. **Излагане на всички факти, относими към разкриването на интереса на детето** – тук се включват всички онези обстоятелства, които характеризират личността му, предпочитанията му, емоционалната връзка, включително и привързаността му към един или другия от родителите. Към това следва да бъдат отнесени и отделните фактори и информация, която медиаторът следва да събере от страните, а именно:
   - годините и етапа на развитие на детето;
   - специфични нужди, които детето има;

- отношенията на детето с всеки от родителите поотделно;
- отношенията на детето с неговите братя и сестри, баба и дядо и други роднини;
- начин на отглеждане на детето до този момент и поделянето на ролите;
- родителският капацитет на всеки от родителите;
- способността на всеки от родителите да си кооперира с другия родител по отношение на съвместната грижа спрямо детето;
- желанията и предпочитанията на детето;
- специфики на детето от културно, лингвистично, религиозно и друго естество;

ii. **Отделяне на безспорните моменти, по които не съществува конфликт;**

iii. **Обособяване на спорните между страните въпроси;**

iv. **Определяне на интересите на всяка от страните и как последните биха се съвместили в интереса на детето;**

v. **Генериране на набор от потенциални решения съвместно с медиатора, които да бъдат обект на обща оценка;**

vi. **Избор на вариант, считан за еднакво приемлив и от двете страни и преценката му със съдействието на медиатора относно това дали последният отговаря на интересите на детето и съблюдава императивните норми на закона.**

Горепосочената процедура доста често се съпровожда с една кратка или по-продължителна среща, която медиаторът провежда с всяка от страните с цел подготовка за общата им среща. Често подобна подготовка включва изготвянето на бюджет относно сумата на вероятните бъдещи нужди, които следва да бъдат обезпечени, обозначаване на общите активи и тяхната оценка, определяне на начина на упражняване на родителските права. Много често именно в процеса на медииране на начина на упражняване на родителските права обаче се установява, че често зад заявеното от родителите като „най-добро“ за детето всъщност се крие единствено родителката визия за това какво майката и бащата имат като свой приоритет и нужда. Така, макар и спазвайки посочената процедура, медиаторът бива изправен в ситуация, в която следва константно в хода на процеса да преформулира излаганите разминаващи се

предложения от всеки от родителите под претекст, че последните изхождат именно от „най-висшия интерес на детето“, в това какво действително би било най-добре за последното. Процедурата на уреждане на споделени родителски права изхожда от идеята за най-добрия интерес на детето – факт, който в хода на процеса често може да бъде забравен от спорещите родители. Същевременно, последното доста и твърде услужливо бива забравяно и поради факта, че децата нямат участие в медиацията и на практика за интересите им може единствено косвено да бъде заключено на база информацията, предоставяна от двамата родители. Последната трудно може да бъде приета като обективна или лишена от емоционални оттенъци, които неимоверно пречат на правилното възприятие и отразяване на информацията. Нещо повече, към това се добавя и факта, че родителите встъпват в процеса с различни стратегии и познание, което често произхожда обаче от различни източници, застъпващи разминаващи се позиции относно това, което може да бъде прието като най-добро за детето. Това се комбинира и с желанието в хода на процеса всяка страна да изгради представа за себе си като родителя, притежаващ най-голям родителски капацитет, разумност и внимание и отчитане на най-добрия интерес на детето. Това се осъществява поради неправилното разбиране и внушена на дълбоко ниво концепция, че медиаторът ще заеме и подкрепи позицията на тази страна, която е най-разумна и с която медиаторът ще се „съгласи“. Индиректно се цели постигане на своеобразна обосновка и дори и оправдание за позицията, заета от родителя[14]. Същевременно част от изследователите, интересуващи се от разграничение между методите, ползвани от жените и тези, които най-често се ползват от мъжете, правят разделение между различните способи, ползвани от родителите. Установено е, че докато жените имат склонността да встъпват в преговорния процес с презумпцията, че именно на тях ще бъде предоставено упражняването на родителските права, то мъжете встъпват в процедурата с разбирането, че следва да се борят и да отстояват позицията за получаване на повече дни за личен контакт с детето. Нещо повече, масова разпространено е становището, че споделянето от първо лице единствено число за чувствата на родителя, породени от и възникващи в процеса по медиация е проява на

[14]Smithson Janet, Barlow Anne, Hunter Rosemary and EwingJan, *The ‘child’s best interests’ as an argumentativ eresource in family mediation sessions,* DiscourseStudies2015, Vol. 17(5) 609–623

недостатъчна загриженост и форма на егоцентризъм от страна на родителя. Последното от своя страна може да бъде преодоляно и да бъде неутрализиран негативния му аспект посредством действията на медиатора, който в подобни ситуации е именно онзи участник в спора, чието участие предопределя и насочва припознаването на емоциите на всяка от страните като лични и посредством което постига целения терапевтичен ефект. Паралелно, не са редки и случаите, в които критика е отправяна именно към третото независимо лице – съдействащо на страните, което е обвинявано, че посредством опита си да овладее негативите от едно или друго поведение на страните чрез парафразиране на изразените позиции, всъщност способства да бъде установен и закрепен дисбаланса между страните. За последното съдейства и наложената правна парадигма на това, че майката е основният родител, на който съдът би присъдил родителските права в по-голям процент от случаите и респективно – бащата е поставен в позиция на това да търси и излага аргументация, на основа на която да обоснове желанието за повече време, прекарвано с детето, позовавайки се на интереса на последното и теоретични разработки в подкрепа на това. Същевременно изследвания в сферата показват[15], че в процеса по медиация за постигане на споделени родителски права страните много по-често реферират към интереса на детето, а не към родителските си права отколкото във всеки друг процес, целящ намиране на решение по сходни конфликти. Последното респективно доста често води до засилване на конфликта и емоционалното разпалване на страните, което в случай че не бъде умело овладяно от страна на медиатора има потенциала да засили, а не да намали конфликта. Теорията е разработила редица средства и способи за справяне с последното, които включват:

- Включване и самостоятелно изслушване на детето като част от процеса по медиация, в рамките на който процес важат същите правила за конфиденциалност и неутралност;
- Подробно и задълбочено изучаване на интересите на всеки от родителите и установяване на степента им на поляризация;

[15]Trinder L (2010) *Sharedresidence: A review of recent research evidence. Childand Family LawQuarterly* 22(4): 475–498.

Trinder L, Jenks C andFirth A (2010) *Talking children in to being in absentia - children as a strategic andcontingent resource in family court dispute resolution. Childand Family LawQuarterly*22(2): 234–257.

- Предоставянето или насочването на допълнителни терапии или подготвителни курсове, чието преминаване да се изисква от страните преди официалното иницииране на процедура по медиация за установяване на форма на споделено родителство;
- Отклоняване фокуса на родителите от принципните им твърдения, обичайно основаващи се на дадена теоретична постановка, и насочването им към специфичната конкретика на действителните нужди на децата им.
- Засилено използване на медиаторската техника за сверка с действителността, на база на която да бъде дадена една обективна оценка на различните варианти за намиране на решение между страните, генерирани в процеса.

Полагайки гореизложеното в контекста на изследването на най-добрия интерес на детето следва да бъде отличено, че ролята на медиатора при установяването на онези разрешения, които в най-висока степен отразяват детския интерес, е многопластова. За онагледяване на последното следва да бъде посочено, че медиаторът служи[16] за:

- Катализатор –ролята му на такъв се предопределя от ролята му на инициатор на диалога и съдействащ за често преустановената комуникация да бъде подновена;
- Мениджър – на процеса по медиация, който обезпечава наличието на структура за водене на преговори. Типичен пример за последното е ролята на медиатора при дефиниране на въпросите, обект на изследване, дневния ред на разглежданите аспекти от процеса и преминаването от точка към точка;
- Рефер – медиаторът определя правилата, следи за времето, препятстват евентуални прекъсвания и агресивно поведение;
- Преводач – медиаторът на първо място е слушател, а на второ – подпомага страните да видят обсъжданите от тях въпроси по нов начин. Именно негова е ролята, когато припознае наличието на дадена емоция или чувство, което може да има негативен афект върху процеса, да го

[16]Parkinson, L. "Family Mediation", London, Sweet & Maxwell, 1997

назове и представи по един нов и неутрален начин на насрещната страна;

- Установител на фактите по даден казус – последното е от същностно значение за подпомагане изясняване на конкретиката на ситуацията, в която страните се намират, и постигането на един общ, споделен и балансиран начин за споделено възприятие относно фактите, относими към спора;
- Мост към установяване на нови структури – медиаторът по същността си служи като мост за изграждане на нова динамика в семейния свят и преминаването на членовете на семейството максимално благоприятно през периода на промяна;
- Извършващ сверка с действителността – тази дейност на медиатора често се провежда като част от процедурата по установяване на най-добрия интерес на детето. Цел на последното е да бъде установена степента до която даден обсъждано между страните разрешение би било действително отговарящо на интересите на детето;
- Оркестриращ процеса – медиаторът е своеобразен диригент на процеса, опитващ се да съвмести различните тонове и да придаде хармония на общия тон на процедурата;
- Синтезиращ процеса – медиаторът следва да притежава умения за обобщаване и съвместяване на привидно противоположни становища. Благодарение на използвания неутрален език именно посредством медиатора се осъществява откроването с детайли и разясняването в пълнота на всяко евентуално решение по конфликта, което страните обсъждат. Паралелно с това посредством обобщаването, от друга страна, медиаторът благоприятства за придвижването на процеса напред и неговия възход;
- Жонгльор – медиаторът може метафорично да бъде определен и като своеобразен жонгльор, чиято мисия в процедурата е умело и бързо да улавя различните нюанси на предложенията, които се предлагат и да ги представя самостоятелно на всяка от страните за нейна оценка и изразяване на мнение. Всичко това именно позволява да се поддържа потока на идеи и продължаването на процеса с цел обследване на потенциални области, в които да бъде намерено разрешение.

2.3. През погледа на социалния работник от системата за закрила на детето и през погледа на социалните услуги

Практиката показва, че възможностите за оценка на проблема в ситуация на родителски конфликти, от страна на социален работник от системата за закрила, са силно ограничени и като обхващане набор комплексните проблеми, и като експертни възможности. Социалните доклади, които се предоставят от съответната Дирекция „Социално подпомагане“ са описателни, касаят само единия родител, без капацитет за анализ и съответни изводи за семейните отношения, родителския капацитет на всеки от родителите и обичайно акцентират повърхностно върху социалните *критерии /при положение, че водещият проблем в случая е често път отношенчески и изисква експертно оценяване от специалист по човешките отношения/*.

Обичайно социалният доклад на органа по закрила включва следните рубрики:

- **Изложение - описание на настоящия проблем и семейната история** представени през погледа на единия от родителите;
- **Основни грижи за детето** – включва информация кой и как полага грижа за детето, има ли или няма личен лекар, има или няма заболяване, фамилна обремененост, имунизации;
- **Жилищни условия и гарантиране на безопасна и сигурна среда** - включва информация за местонахождението на жилището, настоящите жилищни условия, има ли самостоятелно пространство за детето, обезопасена ли е домашната среда средата предвид възрастта му;
- **Трудова заетост, работно време, доходи** - информацията касае месторабота заетост, месечно възнаграждание на заявилия се родител;
- **Възпитание, обучение, образование и социална интеграция на детето** – тази информация касае споделеното за цялостното социално представавяне на детето, обхванато ли е в детска градина, учебно заведение, координати на класен ръководител, ниво на развитие, постигнати успехи, дали има приятели в училище, какви са отношенията му с връстниците;
- **Емоционални взаимовръзки и стабилност** - буквално отразява споделеното от заявителя, към кого е привързано детето, какво го радва, какво го разстройва, какви са предпочитанията му;
- **Родителско сътрудничество и желание за активна родителска връзка** - отразява само какво е споделил единият родител, без да е съпоставено с другата гледна точка;

- **Оценка на риска** - най-често се твърди, че базовите потребности на детето са задоволени и не се констатират рискови фактори за живота и здравето му
- **Становище и заключителна част** - обичайно преразказва информацията от изложението и приключва с предложение за насочване към доставчик на социални услуги за срок от 3, 6 или 12 месеца

Известна трудност предизвиква обстоятелството, че семействата не са информирани, относно възможност при родителски конфликт да поискат насочване към експертна подкрепа, за изготвяне на качествена оценка от специалист по отношенията, възможна с официално социално направление от ОЗД.

За да направим връзката между критериите, които предлагаме при оценяване на НИД от социалните работници и социалните услуги, първо трябва да направим 2 важни уточнения:

- Различната лична експертиза на социалните работници и психолози в страната е различна. Така те внасят в работата си различна перспектива при оценяване на родителите и децата, дори когато има разписани методики за това;
- Различни са и практиките по места на възлагане от страна на ОЗД към социалните услуги на оценяване или работа с децата и родителите при ситуация на родителски конфликт и отчуждение.

С тези две уговорки, ние предлагаме следният обхват на ролята на ОЗД и Центровете за обществена подкрепа по предложените от нас критерии за всеки от родителите на детето:

Област

Вписаност, грижа и емоционални връзки на детето в семейството

В тази област на оценяване на НИД са включени критерии, свързани с разбирането за семейството като място за осигуряване на грижа и привързаност, в процеса на която се формират и емоционалните отношения между членовете й[17]. Семейството създава чувството за принадлежност и идентичност на детето, която му позволява да опознае себе си и да не е дифузно (анонимно и уязвимо) в големия социум[18].

Поради своята неразделност на грижата от родителя към детето и изграждането на привързаностт, сигурността и идентичност у детето (категории в основата на психично здраве), в тази област включваме и критериите, които обхващат и физическите и битови аспекти на живот, които родителят (и семейството му) полага усилия да осигури на детето.

[17] Според теорията на привързаността през грижата на John Bowlby и неговите последователи
[18] Според теорията за жизнения цикъл на ErikErikson

Вписаност в семейна и родова структура Тази група критерии показват каква семейна структура може да предложи на детето родителя. В част от критериите има и елементи на приемане на детето в семейството на родителя	
Родителят осигурява приемане, принадлежност на детето към семейство и род	Водещ при всяка възраст
Родителят има съжителстващ партньор, които приема детето и разпознава нуждите му от привързване, идентичност, разбирането ме за ситуацията на раздялата и родителския конфликт	Водещ при всяка възраст
Семейната структура и роли в семейството предполагат емоционално здрави връзки и упражняване на власт; не се наблюдават форми на насилие – физическо; емоционално, сексуално или икономическо	Водещ при всяка възраст
Отдел „Закрила на детето“ може да направи оценка на всеки от родителите по тяхно местоживеене с информация за това с кого съжителства, какви са членовете на семейството; какви са отношенията между тях; примери за отношенията от ежедневието на семейството; какво е отношението към детето, към други деца в семейството; има ли данни за насилие, как се говори по темата за насилието в семейството или е тема табу; децата обучават ли се да се предпазват от форми на насилие; ЦОП СР може да направи част от горните оценки или по-задълбочени интервюта с обкръжението на семейството ЦОП Психолог – изследва доколко членовете на семейството приемат детето; как детето смята, че го възприемат членовете на семейството.	
Привързаност, емоционално здраве и идентичност Подобластта обхваща критерии описващи отношенията в семейството през грижата, привързаността, изграждането на идентичността на детето	
Поведението и отношенията между родителя и детето показват здрава привързаност, грижовност един към друг / в противовес на избягване, амбивалентна привързаност или липса на такава.	Изгражда се до 3г. възраст, но е е водещ при деца до 10 – 12 години
Семейството може да осигури (запази) връзката с привилегирован възрастен – атачмънт фигура	Най-голяма роля играе до 3- 5 години, следвани от възрастта до 10 – 11 години
В каква роля е поставено детето в семейството (на дете, дали отговаря на биологичната възраст на детето, дали не е парентализирано - дали си грижи за братя, сестри, други членове на семейството; размити граници между поколения - очаква ли се да взема решения, които не са подходящи за	Водещ при всяка възраст

възрастта; дали не е превърнато в партньор на родителя)	
Родителят разпознава различните емоционални състояния на детето и може да ментализира детето в различен контекст. Родителят и членовете на семейството му поощряват и подкрепят порастването, автономията и самостоятелността у детето. Изслушва и разбира детето. Съобразява се с неговите предпочитания, има механизми да реагира на неподходящи негови желания. Модел е и учи детето на овладяване на емоционални и гневни състояния.	Водещ при всяка възраст
Родителят умее да налага по положителен начин граници, да изисква спазване на правила и да дава свобода на избор на детето.	Водещ при всяка възраст
Родителят изгражда положителна идентичността на детето. Детето показва яснота за своята идентичност и няма конфликт с нея; има добро самочувствие.	Водещ при всяка възраст
Оценката в тази област е специализирана и е най-подходящо да се прави от семейни терапевти или клиничен психолог. От преценката по критериите зависи как връзките, които родителя създавана на детето ще е отразят на неговото емоционално и психично здраве. Отдел „Закрила на детето“ препраща към ЦОП, по възможност и към фамилен терапевт за изследване в тази подобласт. ЦОП СР или ЦОП Психолог може да направи оценка по критерия ако е преминавал обучения за привързаност; изследване на привързаността; семейни и системни подходи; идентичност; емоционално развитие на детето. Оценката се прави със всеки родител отделно, с детето. Ползват се динамични интервюта и техники от методите с които е обучен специалиста.	
Усвояване на функционални семейни модели за справяне В подобластта са включени критерии предимно с решаването на проблеми и конфликти в семейството като източници на негативни емоции и дисфункционални прояви на членовете на семейството.	
Родителя и семейството предлагат дават на детето научаване за решаване на проблеми, конфликти, справяне с негативни емоции в рамките на семейството и взаимност при преодоляване на трудности	Водещ при всяка възраст
Родителят има и създава у детето умения за дефиниране на конфликта, разбиране на фактите в техния последователен наратив и взаимодействието, довело до разрастването на конфликта; изграждане на навици за генериране на различни варианти за решение, тяхната оценка през призмата на нуждите и интересите на детето и избор на най-добрия	Водещ при всяка възраст
Родителят и членовете на семейството въвличат детето при решаване на проблеми и вземане на решения, които	Водещ при всяка възраст

съответстват на възрастта на детето – например за ежедневието, при проблеми в училище, в отношенията с братя и сестри и с другите деца, роднини.	
Отдел „Закрила на детето“ може да направи оценка, но за предпочитане е да бъде направено в ЦОП. ЦОП СР или ЦОП Психолог може да направи оценка по критерия. За целта изследват с родителя и детето отделно елементите от критерия, поставят ги в различни конфликтни ситуации и хипотетични решения; боравят с историята на семейството дотук при решаване на конфликти. Оценката се прави със всеки родител отделно, с детето. Прави се поне едно динамични интервюта по темата с родителя и детето (плюс проективни техники за детето ако е на по-малка възраст).	
Отношение към раздялата и адаптацията на детето след раздялата на родителите Подобластта включва критерии насочени към отношението на родителя към ситуацията на раздяла и перспективата му за справяне нея	
Родителят и другите членове на семейството поднасят на детето историята за раздялата спрямо възрастта му и доколкото то може да възприема; обясняват раздялата по подходящ начин; вменяват ли отговорност/вина на другия, на самото дете.	Водещ при всяка възраст
Родителя и членовете на семейството му показват положително отношение към нуждата на детето да се свързва (да остане свързано) с двамата си родители и техните семейства; да развива своята идентичност като дете на родителите си;	Водещ при всяка възраст
Как семейството поднася ситуацията с раздялата и какви перспективи чертае за справяне с нея	Водещ при всяка възраст
В каква степен разполага с емоционални ресурси да се справи с развитието на детето след раздялата на родителите, как гледа на връзката на детето с другия родител?	Водещ при всяка възраст
В каква степен осигурява запазване на важните за детето връзки в семейството – братя, сестри, дружи важни за детето в семейството хора; други важни за детето хора.	Водещ при всяка възраст
Родителят и членовете на семейството му предприемат ли действия за отчуждаване на другия родители и неговото семейство – елементи на оклеветяване, промиване на мисленето на детето за другия родител, възпрепятстване и спиране на контактите с другия родител	Водещ при всяка възраст, но се наблюдават най-силни прояви във възрастта 6, 7 – 11, 12 години
СР ОЗД или СР ЦОП – изцяло могат да организират динамично интервю по областта с всеки от родителите. При последния критерии за отчуждението, задължително трябва да се включи психолог, преминал обучение за родителско отчуждение и неговите проявления.	
Ежедневни грижи	

В тази подобласт са критерии свързани с ежедневието на семейството и емоционалния отзвук от семейния живот	
Родителят разбира и осигурява здравословно ежедневие на детето; посреща базисните му нужди и съпровождащите го емоционални състояния. Детето отговаря за стандартите за физическо развитие за възрастта. Родителят създава умения у детето за самообслужване, а на по-късна детска възраст и умения грижа за други хора в семейството (но не парентализация)	Водещ при всяка възраст
Родителят и членовете на семейството му осигуряват основен обгрижващ за детето според възрастта му или неговите специфични нужди; при необходимост осигуряват допълнителни хора за включване в грижата - при заболяване, при осигуряване на заместваща грижа, надзор над по-големи деца; при придружаване на детето на училище или други обществени места.	С най-голяма тежест до 3 години Водещ при всички деца да 14 години, които не могат да остават без надзор
Родителят осигурява има разбиране за собствените си и здравните нужди на детето си спрямо възрастта му, поддържа връзка с необходимите специалисти и спазва техните указания; навременно лечение при заболявания на детето с методите на съвременната медицина.	Водещ при всяка възраст
Когато детето проявява увреждане, има трайно заболяване, или забавяне в развитието му - родителят и членовете на семейството му разбират състоянието на детето, поддържат връзка с необходимите специалисти, ползват услугите към които са насочени и поддържат емоционалните връзки на детето.	За децата с увреждания или заболявания, критерия е от най-висока значимост
Осигуряване на безопасност на детето и изграждане на умения за безопасно поведение у детето, без да се нарушава неговото емоционално и психично здраве	Водещ при всяка възраст
Осигурява подходящ дневен режим с балансирани елементи, водещи до развитието на детето; оказва положителен контрол на свободното време на децата в по-голяма възраст, което прекарват без надзор	Водещ при всяка възраст
Родителят включва детето в живота на семейството и вземане на ежедневни решения – храна, развлечения, дрехи, разпределение на пространството и др. Създава му трудови навици с домакински задължения, подходящи за възрастта му	Водещ при всяка възраст, нараства с възрастта и способността на детето да носи отговорност
Родителят е способен да осигури необходимите подслон, храна, дрехи, лично пространство и вещи, учебни пособия, интереси и развлечения на детето	Водещ при всяка възраст

Родителят разпределя ресурсите на семейството в полза на посрещане на нуждите на детето	За деца с увреждания – да се осигурят необходимите лечения, пособия и услуги
СР ОЗД или СР ЦОП – изцяло могат да организират домашни посещения и динамично интервю по областта с всеки от родителите. Правят се също интервюта с други членове на семейството, съседи или приятели без да се уронва репутацията на родителя. Косвено информацията по областта за ежедневните грижи се събира и от: - Психолога, работил с детето; - Лекаря, специалистите на детето; - Учителя на детето; Ако се налага оценка на развитието на детето се включват психолога, лекаря на детето и педагог.	

Област

Осигуряване на когнитивното развитие и постижения на детето

В тази област са отразени онези елементи на отношението на родителя към детето, които поощряват неговото когнитивно развитие, научаване в ранна възраст и през периода на формалното му образование[19].

Научаване и постижения В подобластта са включени критерии за ролята на родителя в научаването на детето на житейски умения	
Родителят и членовете на семейството осъзнават ролята си при ученето на детето развитие на житейските знания и умения на детето и неговия кръгозор; учат го на нови неща, остават го да експериментира, развиват неговото любопитство и любознателност; стимулират го да научава нови неща по подходящ начин – в пряка комуникация и с умерена употреба на телевизия и дигитални технологии; Осигурява безопасността на детето си при ползване на дигитални технологии.	Водещ на всяка възраст
Родителят и членовете на семейството му възпитават отговорност, старание, дисциплина по позитивен начин у детето, без да подлагат на изпитание неговото емоционално или психично здраве	Водещ за всяка възраст с акцент на възрастта 2 – 5 години и над 12 години
Родителят и семейството осигурява личен кът на детето, където да може се занимава, да твори, да споделя интереси с приятели и връстници и пр.	Водещ на всяка възраст
Родителят инициира и подкрепя изпълнението на житейски	Водещ на

[19] Според теорията на етапите на развитие на когнитивните процеси при детето на JeanPiaget

проекти на детето, създава му навици са поставяне на цели, планиране на действия и изпълненото им	всяка възраст след като детето придобие автономност на 2 – 3 годишна възраст
СР ОЗД или СР ЦОП – изцяло могат да покрият оценяването по областта чрез динамично интервю с родителя и други членове на семейството. Ако детето е по-голямо се прави интервю и с него, като се поставят въпроси, насочени към неговите знания за живота – напр. „Какво знаеш за приятелството, за любовта …, от кого го знаеш…. как те научи на това…добър или строг е когато не правиш нещата които ти казва… В приложения инструментариум има много техники, които могат да се насочат към областта.	
Формално образование Подобластта включва критерии за отношение и подкрепата на семейството към образованието на детето в детската градина или училището	
Родителят е ангажиран с обучението и образование на детето, поддържа регулярна връзка с образователната институция на детето, интересува се от неговите постижения и затруднения в детската градина и училището; познава съученици и родителите им;	Водещ за деца над 4 годишна възраст
Родителят и членовете на семейството му подкрепят детето да се вгражда в образователната система, осигуряват подкрепа за учене на детето, за подготовка на домашните, търси силните страни, осигурява помощ при трудности в училище и пр.	Водещ за деца над 4 годишна възраст
Родителят и членовете на семейството му развиват интересите, способностите на детето чрез осигуряване на неговото участие в дейности като клубове, кръжоци, книги, музикални инструменти, спорт, и пр.	Водещ за деца над 7 годишна възраст
СР ОЗД прави интервюта с ДГ и училището на детето. Интервютата трябва да бъдат с повече от основния учител и да се добие обща представа за ангажираността на родителя. За извънучилищните дейности – може да се събере информация от родителя и детето, както и от преподавателите на дейността. ЦОП Психолог - може да изследва с детето как се чувства в ДГ и училище, трудностите, кой му помага, как го прави и др.	

Област

Социална включване

В тази област са включени критерии свързани с реализацията на семейството в общността, неговите ресурси да вписва членовете си в общността и подкрепата, която дава на детето да се вписва в процеса на неговото порастване

Включеност на семейството в обществения живот

Критериите в подобластта показват социалните връзки на семейството и ресурсите на населеното място в което то живее	
Семейството е социално включено; има изградени социални връзки сред съседи, приятели, роднини, работно място и изобщо общността;	Водещ на всяка възраст
Общността на семейството разполага с необходимите за развитието на детето ресурси – други деца; здравни и образователни институции; развлекателни места; клубове; културни институции	Водещ на всяка възраст За децата с увреждания или заболявания, критерия е от най-висока значимост
Родителят успява да ползва възможностите на общността, населеното място за осигуряване на доходи на семейството	Водещ на всяка възраст
СР ОЗД или СР ЦОП – изцяло могат да покрият оценяването по областта чрез динамично интервю с родителя и неговото семейство. Важно е да се добие представа кой още да бъде интервюиран – ежедневните връзки на родителя и други ако те имат голямо значение, например съседи, приятели, бюро по труда, социална услуга и др.	
Социално включване на детето	
Родителят и членовете на семейството му разбират нуждата от социални контакти на детето спрямо възрастта му и ги осигуряват по подходящ начин; като вгражда в поведението на детето научаването на социални норми; проява на уважение, емпатия и толерантност към хората;	След 2 – 3 годишна възраст на детето, нараства с възрастта на детето
Родителят подпомага разбирането на детето за емоциите на другите, тяхното разпознаване и оценка на въздействието им върху поведението на останалите	Водещ на всяка възраст
Родителят съдейства за сформирането на положителна нагласа у детето към околните – липса на осъждане на различието, непроява на враждебност към другите, непроява на дискриминационно отношение към други модели	Водещ на всяка възраст
Родителят подкрепят приятелствата на детето; поощряват приятелските занимания вкъщи и на други места;	След 2 – 3 годишна възраст на детето, нараства с възрастта на детето
Родителят подкрепят изграждането на социални връзки на детето с други хора на различни възрасти – съседи, приятели, познати и роднини. Представят детето пред тях по	Водещ на всяка възраст

позитивен и включващ начин.	
Родителят създава у детето житейски умения за разпознаване на обществения живот и участие на детето спрямо възрастта му – участие в пазаруване; обществени места за хранене; развлечения и др.	След 2 – 3 годишна възраст на детето, нараства с възрастта на детето
Родителят създава у детето интерес към културата на общността, въвлича го в културните събития на населеното място	След 3 - 4 годишна възраст на детето, нараства с възрастта на детето
Родителят подкрепя детето за разпознаване на различните обществени институции и тяхната роля в живота на семейството.	След 10 - 12 годишна възраст
За децата със специални нужди (увреждания, заболявания, притеснения в развитието) – създаване на мрежа за подкрепа на детето от формални и неформални участници; разбиране на институциите, които включват детето в обществения живот и ползването им; приучване детето да ги ползва;	За децата с увреждания или заболявания, критерия е от най-висока значимост
СР ОЗД или СР ЦОП – изцяло могат да покрият оценяването по областта чрез динамично интервю с родителя и неговото семейство. Като метод може да се използва и екокарта – дадена е в приложенията.	
Подготовка на детето за самостоятелен живот	
Родителят разбира нуждата от развитие на самостоятелността на детето и подготовката му за функциониране като самостоятелен възрастен; мисли и има планове за неговото функциониране като младеж – образование; професия; къде ще живее; какъв човек ще бъде; какво семейство ще има; споделя мислите и плановете с детето; въвлича го да действа по плана и му оказва подкрепа, без за прави детето зависимо от себе си	Водещ критерии за възрастта над 12 години; нараства след 15 години За деца под 10 – 11 години показва добра емоционална диференциация на детето от родителя
Родителят развива у детето житейски и социални умения, необходими при напускане на семейството като млад човек	Водещ на всяка възраст
СР ОЗД или СР ЦОП – изцяло могат да покрият оценяването по областта чрез динамично интервю с родителя и неговото семейство.	

2.4. През погледа на семейния терапевт

Практиката показва, експертна оценка на проблема в ситуация на родителски конфликти, от страна на семеен терапевт е надеждно разширена и като обхващане набор комплексните проблеми, и като експертни възможности. Експертните доклади по случаите на родителски конфликти се оценяват в съда като задълбочени, аналитични, като резултат от комплексна работа, включват версиите на двете страни в спора, водещи нужди на детето и родителския капацитет на всеки от родителите, както и съответни изводи за семейните отношения, с акцент и препоръки относно интересът на детето.

Докладът по случай на родителски конфликт, които се изготвя от семеен терапевт, освен според водещите нужди на детето и родителския капацитет на всеки от родителите */ семейната история, отношения в семейството, основни грижи за детето, безопасност, жилищни условия и гарантиране на безопасна и сигурна среда, стимулиране според нуждите на възрастта, трудова заетост, работно време, доходи, възпитание, идентичност и социална интеграция на детето, цялостното социално представяне на всеки от родителите и детето, емоционални връзки и оценка на риска/* включва систематизиране и анализ на информацията по следните критерии: */ по Ричард Алан Гарднър, доктор по медицина, професор по клинична психология в отдела по детска психиатрия/*.

2.4.1. По-силната по-здравословна емоционална връзка/*кой от двамата родители е изградил по-силна и надежда емоционална връзка/* при прилагане на този критерий, от значение е:

- предпочитание към този родител */независимо от пола на детето/* с когото детето е развило по-силната и здравословна връзка

- родителят */независимо от пола/*, който се е грижил основно за детето в най-ранните години от живота му е по-вероятно да е развил по-силната и здравословна връзка

- колкото по-дълъг е периодът между най-ранните детски години и настоящата оценка, толкова е по-вероятно да са действали и други фактори за да се промени отношението и нагласата

2.4.2.. Родителски капацитет- този критерий се фокусира върху сравняване способностте на всеки от родителите да отглеждат правилно и ефективно детето си, което изисква анализ на уменията за грижи, насоки възпитание, ценности и нагласи

2.4.3. Ценности и морал - Родителите служат за пример на своите деца. Голяма е вероятността родител с нездравословни ценности и /или морал да предаде тези нежелани качества на детето. В този ред на мисли оценителят преценява честност, откритост, съпричастност, стил на живот и други личностни качества, които в полза на детето са уместни за подражание.

*/**Пример:** Случай на разделено семейство, в което майката е напуснала съпруга си, сем. жилище и двете си деца, инициирайки развод, тъй като възрастните от цялата бащина част поради хазартно поведение са*

затънали финансово, дълговете им растат, остават без покрив, заживяват под наем. Децата - момчета на 19 г. и 11 г. избират да останат при бащата и неговите родители. Към момента на бракоразводното дело, на практика грижата за децата в продължение на 2 г. се е полагала от бащината част, на цената на трупане на още и още лоши кредити, паралелно с очерняне и отхвърляне на майката. Майката има малък частен бизнес, работи упорито, изплаща част от дълговете, откликва и финансово подкрепя двете си деца, които я отхвърлят. Бащата няма трудови навици и не работи, голямото момче копира бащиното поведение. Малкото момче има добро социално представяне, но е в тежък конфликт на лоялност и започва да се проваля в ученето. В експертната оценка на специалиста по семейни отношения, по този критерий майката категорично имаше преднина, въпреки привидното си дистанциране от семейството. Което беше уважено от съдията/

2.4.4. Възможност от страна на родителя да бъде на разположение на детето си - Оценяващият следва да отчете възможността на всеки от родителите да бъде на разположение на детето, в т.ч. да се грижи при заболявания и спешни ситуации, водене и връщане от училище, да бъде на разположение при връщането на детето у дома, при подготовка на училищни задачи, грижа по време на ваканции и празници. Тук по-важния въпрос е какво е качеството на общуване и присъствие около детето, когато родителят е на негово разположение.

2.4.5. Съпричастност към образованието на детето(*в учебно и извън учебно време*). Оценяващият трябва да сравни родителите според тяхното искрено съпричастие в учебния процес и възприемането на важността на образованието за живота на детето. Тази съпричастност се изявява не само в това, което родителя казва, а най-вече по отношение на действителното му участие в училищните занимания. Това включва родителски срещи, учебно-родителски съвети, както и присъствие и ангажираност в извънучебни дейности, като спорт, музика, танцови и актьорски представления и т.н. Добре е да се установи степента на гордост и задоволство, които всеки от родителите изпитва при тези извънучебни реализации и успехи .

2.4.6. Грижа за здравето (*физическо и душевно*) на детето. Изследователят трябва да сравни родителското съпричастие и способности при полагане на грижи за здравето на детето. Това включва редовни посещения при лекари, психолози, психиатри, адекватно свързани със конкретните здравословни нужди на детето.

2.4.7. Оценяване ролята на другия родител при отглеждането на детето Включва сравняване на важността и мястото, което единият родител отрежда и допуска другия родител в отглеждането на детето. Родител, който се опитва да изключи другия от живота на детето си, провокира съмнение за липса на родителски способности. Това е особено валидно в случаите, свързани с опити за очерняне на другия родител до степен в която детето се отчуждава в тежка степен от набелязания родител-мишена. *(Гарднър, 1992 и 1998г)*

2.4. 8. Родителско сътрудничество Този критерий включва оценка на желанието на родителя да сътрудничи с другия родител по проблеми на здравословното развитие и израстване на детето. Враждебните разводни действия пречат на сътрудничеството, но здравия и съпричастен родител разпознава и собствените си трудности от важното задължение за взаимодействие с другия родител в отглеждането на детето си. Родители, които изискват съдебни нареждания преди да сътрудничат с другия по проблеми свързани с доброто на детето провокират съмнения за липса на родителски способности.

2.4.9. Комуникативност Този индикатор сравнява родителите на базата на тяхната възприемчивост към отворена, свободна комуникация по теми свързани с израстването и развитието на детето им. Родители, които отказват да говорят по телефона с другия провокират съмнения относно родителска неспособност, особено когато настояват да комуникират само чрез адвокати.

2.4.10. Физическо здраве на всеки един родител Нормално е, че за да се грижи за здравето на детето си родителя трябва да е здравословно способен. Именно заради това изследователят трябва да получи информация в тази посока.

2.4.11. Психическо здраве на всеки един родител Всеки родител трябва да бъде изследван психологически за да се установи наличието или липсата на значими психологически разстройства. Не е задължително да се правят формални психологически тестове в контекста на спора за родителските права. Клиничната информация, за всеки от родителите трябва да носи необходимите данни. От особен интерес са острите форми на психопатология, при които е имало нужда от хоспитализация. Изследователят трябва да търси доказателства за: психоза, тежка личностова патология, свързана със зависимости, злоупотреба, особено със семейни членове, психопатия и проблеми със закона. Доста вероятно е и двамата родители да имат някакви проблеми и би било трудно да се сравняват

2.4.12. Разбиране на опасността от въвеждане на детето в родителския конфликт Добрите и здравомислещи родители напълно разбират, че е важно да не се въвлича детето в родителския конфликт. Обратно - родителите, които употребяват детето като оръжие, като примамка, като шпионин, като саботьор, предизвикват съмнение относно способността да бъдат добри родители. Родители, които подтикват детето към кампания по очерняне на другия родител, употребявайки детето като оръжие в родителския конфликт също провокират съмнения относно наличие на родителски дефицит.

2.4.13. Съпричастност към душевното обогатяване на детето Този индикатор се фокусира върху съпричастието към участието на детето в извънучебни дейности. Това би включило широк спектър от обогатяващи дейности като музикални уроци, спорт, лагери, гимнастика, посещения на музеи, исторически места и други форми на интелектуално и емоционално развитие

2.4.14. Разширено семейно присъствие Здравомислещите родители отчитат важността на стабилна семейна връзка с останалите членове на фамилията. Това включва не само разширеното семейство на единия, но и на другия ,,отхвърлен" родител. Родители, които прехвърлят лошите си чувства освен към

другия родител, но и към семейството му, провокират съмнения относно наличие на родителски дефицит

2.4.15. Включване на приятелите на детето - Здравомислещите родители отчитат важността от наличие на приятели в живота на детето. Би трябвало да улесняват приятелските взаимоотношения, взаимното общуване, да осигуряват пространство за игра, включително и с преспиване. Оценяващият трябва да оцени и възприемчивостта на всеки родител по отношение на връстниците и приятелите на детето си

2.4.16. Предпочитание на детето Не напразно този критерий е почти накрая. Ясно е, че при по-малки деца той дори не следва да се взима в предвид. Но дори и при по-големи деца може да е носител на риск – тъй като детето не е достатъчно зряло и е възможно да се подаде на манипулация, да бъде подведено, съблазнено, което може да доведе до недобре обмислени избори */Така например 5-6 годишно дете ще каже ,,Искам да живея с татко не с мама. Татко ми е много забавен. Той ми купува пица и си играе на топка с мен. Той ме оставя до късно да гледам телевизия. Мама е лоша. Тя ме кара да си лягам рано и да си пиша домашните"/.* Обичайно децата които са били обект на целенасочено отчуждаване */Гарднър 1992,1998/*, могат да изразят предпочитания, които да са в резултат от програмирането им и да очернят родителя, който всъщност може да е много добър и ефективен

Този начин на експертна работа и оценка към настоящия момент не е стандартизиран, въпреки че се наложил като работещ вариант и ако бъде допуснат в съдебно производство води до удовлетворителен резултат, охранявайки НИД.

2.5. През погледа на вещото лице

Съдебно-психологичната експертиза /СПЕ/, възложена за целите на конкретно съдебно производство е основен вид съдебна експертиза. Има помощен, допълващ характер. Психологическата наука и всяко едно психологично оценяване носи в себе си условност. В психиатрията тази условност се представя като категоричност. Вземат се предвид само аспекти от разследването. **Разликата между съдебно-психологичните и съдебно-психиатричните експертизи е съществена.**Психиатрията е медицинска наука, която се занимава с проблемите на здравето, докато психологията е социално-хуманитарно-философска наука, която се занимава с изучаването на личността.

Съдебно-психологичната експертиза има за предмет психологията на личността на участника в спора и използвана в процеса тя има доказателствена сила относно характера на обвиняемия, евентуалната му склонност към агресия и т.н., но тя рядко има отношение към неговото клинично здраве. Едва когато чрез нея има съмнение за проблем тогава се назначава съдебно-психиатричната експертиза. Съдебно-психологичната експертиза ползва тестове, психологически въпросници, който да дадат представа за параметрите на личността и спомогнат за изготвянето на психологически профил.

Когато става дума за съдебен спор за родителски права и обстоятелства около отглеждане на дете обект на спора, за да бъде точна и вярна експертизата, изискванията към експертността на вещото лице са завишени. Анализът изисква комплексен поглед към проблема, срещи с всеки семеен член, знания и умения от полето на системния семеен подход за специфичен анализ на семейната динамика и отношения.

Обикновено един усложнен съдебен спор за родителски права поставя пред вещото лице */най-често клиничен психолог/*, въпроси изискващи освен експертиза и много опит в работата с деца и семейства**.**

ПРИМЕР ЗА ВЪПРОСИ ОТ СПЕ, КАСАЕЩА СПОР ЗА ДЕТЕ НА ВЪЗРАСТ 11 г. :

1. Има ли съответствие между календарната възраст и интелекта на детето?
2. Какво е качеството на емоционалната привързаност на детето към всеки от роделите му; има ли хронологична промяна и ако да, от кога и по какви причини?
3. Какво е емоционалното състояние на детето, съществува ли при него конфликт на лоялност, по отношение на някого от родителите и ако е налице такъв, каква е причината?
4. Въвлечено ли е детето в конфликта между родителите му и ако да, от кого?
5. Има ли признаци на родителско отчуждение и ако е налице такова, каква е причината и в каква степен е развито?
6. 6. Каква е психологическата характеристика на всеки един от родителите и способността на всеки от тях да общува с детето и да изгражда ида възпитава качества в съответствие с изискванията на

морала и нормите на етиката и възпитанието. Значими към възрастта на детето и отношението му към всеки от родителите му и двете части на разширеното семейство по м.л. и б.л. ?

7. Намира ли се в момента от психологическа гледна точка детето в емоционален, социален и ценностен риск, изолиран от единия си родител ?
8. Какви са психологическите и социални мерки, които следва да бъдат предприети по отношение на детето, както и по отношение на всеки един от родителите за преодоляване на горните констатации?
9. Има ли физическа или друга застрашеност по отношение на общуването и отглеждането на детето от оттегления родител ?
10. Налице ли е манипулация от страна на някой от родителите или трети лица спрямо детето?

3.Интервю с детето като част от процеса на обследване на неговите най - добри интереси

3.1. Въведение или кои са важните въпроси около изслушването на детето

Практиката на изслушване на деца у нас има сравнително кратка история, която датира от приемането на Закона за закрила на детето, където е залегнало правото на детето на детето да изрази мнение по въпроси, които го касаят.

Важните въпроси, които касаят правото на изслушване са много и се отнасят до всички сфери, които засягат едно дете и решенията които се вземат. Такива са решенията от областите на грижа, образование, здравеопазване, където все още няма утвърдени механизми за гарантиране на това право. Очаква се, че вземането на решение в най-добър интерес на детето се гарантира от неговите родители, и единствено в ситуации, касаещи раздялата на родителите, сякаш се очертава необходимост от изслушване на детето.

Има ли право детето на мнение?

Вероятно много хора си поставят въпроса необходимо ли е изобщо да се интересуваме от мнението, преживяванията на детето, във връзка с вземане на каквото и да било решение. „Детето отдавна е имало в обществото и в семейството си място, ограничено до това, което му е дадено от етимологията му: терминът "дете" идва от латинските инфа, което означава "който не говори". Тази концепция за детето дълго време доминира и обяснява историческото нежелание да се интересуваме от това, което то казва или би казало. Постепенно акцентът върху детството се развива в западните общества, до такава степен, че детето става централен и основен елемент на семейната структура. Детето постепенно започва да се счита за един от най-добрите източници за оценка на интереса му. Промяната е насърчена от КЗПД, приета в Ню Йорк на 20 ноември 1989 г, която утвърждава правото на детето да участва в решения, които го засягат, и становищата на детето, да бъдат взети предвид според възрастта и степента на зрялост.“[20]

Приемането на КЗПД въвежда разбирането за детето като субект на права и е резултат от много научни изследвания, данни от практиката на възпитание, помагане на хора за важността на периода на детството в човешкия живот и необходимостта от промяна в отношението към него.

[20]Auditionetdiscernementdel’enfantDevantlejugeauxaffairesfamiliales, Notedesynthèsedelarecherche, Centrederecherchesurlesrelationsentrelerisqueetledroit, FacultédeDroitdel’UniversitéCatholiquedeLille, Octobre 2018

Какво е мястото на казаното от детето?

Нашето законодателство не дава отговор на този изключително важен въпрос. От една страна ЗЗД казва, че това е изслушване, което е във връзка с правото на изразяване и на участие при вземане на решение, от друга когато се позовават на ЗЗД, използват това изслушване с различни цели, без обаче те нормативно да изяснени и посочени.

По този въпрос има сериозни изследвания, на които се базират изменения в законите на различни страни[21] чрез които да се въведе ясен статут на думите на детето. Изглежда, че специалистите се обединяват около разбирането:

- изслушването на детето няма статут на свидетелски показания, което категорично го разграничава от разпита;

- детето не е страна в процеса, в който се изслушва, интервюто с детето не му дава статут на страна в производството;

- детето няма отговорността/властта да взема решение.

Както отбелязва Г. Monnoye (2005, стр. 10), „слушането на детето не може да го направи отговорно да вземе решение. Родителите и съдиите ще се погрижат да го запазят на мястото му на дете: дете, което ще бъде чуто, но не и всемогъщо дете, което само по себе си ще носи вината на иначе невъзможния избор. Дори и на 12 години, детето не избира; то просто е чуто, както са чути и родителите му, от магистрата, който ще реши.“[22]

Практиката у нас, след като не може да се опре на ясни критерии е много разнообразна, и може да се каже, че по-често информацията, набирана от детето се използва като „свидетелски показания“?

Например „Изслушване на момиче на 9 г., в спор за упражняване на родителските права между разведени родители. Изслушването се провежда в специализирано помещение, т.н. Синя стая, от специалист, обучен да разговаря с деца. Допълнителните въпроси през слушалките на интервюиращия от съдията са по посока на показания – Да каже колко често, баща и е в България? Да каже случвало ли се е да дойде полиция? Случвало ли се е да казва лоши думи в училище, за които са и правили забележка?

Например „Момче, на 9 г. и половина, Знаем, че са се случили лоши неща, но ти ще дадеш информацията, която е необходима“.

Често явно се казва на детето, че неговото мнение къде да живее и с кого, е смисълът на това изслушване, ако и доколкото изобщо бива информирано за този смисъл.

---

[21] F. DRUANT & K. JOLITON, « L'auditiondel'enfantdanslesprocéduresciviles : situationactuelleetperspectives ? », *JDJ*, n° 220, 2002, p. 65.

[22] P. KINOO, *Quelleplacepourlaparoledel'enfantdanslaviefamilialeetsociale? Lepointdevuedupsy*, in P. COLLART et J. SOSSON, *ibidem*, p. 79.

Пример, изслушване на момиче на 9 г., „ Ти знаеш, че си тук, защото мама и татко са разведени и трябва да решим, къде ще живееш".

Даването на властта на мнението на детето за вземане на решение прави огромен залогът на неговите думи. „Детето не бива да има статут на свидетел в делото на двамата му родители. Това го поставя в ситуация на конфликт на лоялност. Обичайно детето по природа е привързано към двамата си родители. Следователно съществува риск от значителна травма. Това поставя въпроса за уважение към детето и неговото най-съществени права. „[23] "Има конфликт на лоялност, когато детето е или се чувства възпрепятствано да изрази ясно на единия или на другия от родителите си желанието и удовлетворението, което чувства, когато е в контакт с другия родител. Детето по природа е привързано и към двамата родители. За него е много трудно да каже например с кого иска да живее и по този начин да заеме страна. Това би могло да наруши лоялността му към тях и то вероятно би се почувствало виновно"[24]

Интервюирането на деца поставя и въпрос може ли детето да инициира участие в правна процедура, какъв е статутът на неговите данни, може ли то да изрази желание при кого да живее и как съдията да третира това желание[25], доколко детето може да изрази своето отношение, желание, и пр.; доколко не е програмирано/манипулирано от единия родител; рискът да отговаря социално желателно, когато го питат възрастни, да си измисля отговори, когато не разбира въпросите, да налучква отговорите, които се очакват; рискът да бъде наранено допълнително.[26]

Изглежда е във властта на съдията да може действително да наложи изслушването като изслушване и да съобрази както процедурата на самото изслушване, така и всички съпътстващи го действия. С други думи е важно съдията да се интересува от това, което детето ще каже, за да си изгради своето становище, но да въведе всички гаранции, това да не се превърне в разпит, да не позволят въпроси, чрез отговорите на които детето взема решение, да не използва като инструмент от страна на родители или адвокати. "За да може детето действително да има глас в тези ситуации, първо е необходимо съдът да върне детето на мястото му на дете" [27]

До колко е надеждна информацията, която детето от детето?

---

[23]*Renchon, J-L., «Réflexions à proposdequelquesconfusionsrelatives à l'auditiondel'enfantenJustice», inRevuedeDroitULB, 13, Bruxelles, 1996, pp. 109 à 167.*

[24] ." CODE, Connaître ses origines personnelles : quelsdroitspourl'enfanten Communautéfrançaise ?, 2006, p. 18.

[25]FabienneDruantetKarineJoliton, L'audition del'enfant dans les procédures civiles : situation actuelle et perspectives? *JDJ n°220 - décembre 2002*

[26]KathleenCoulbornFallerPh.D. Child Maltreatment and Endangerment in the Contex to fDivorce**UniversityofArkansasatLittleRockLawReview**Volume 22 | Issue 3 Article 6, 2000

[27] (Kinoo, цитирано в SDJ, 2006 г., стр.51).

Този въпрос е много по-важен в контекста на приемане на споделеното от децата като показания, но и при разбирането му като право на детето да сподели, има своето основание. „Изглежда важно да си припомним, че детето със сигурност е субект на правото, но също така е субект на езика. Това означава, че като възрастен човек, то може да каже истината или да лъже. От друга страна, неговата истина не е задължително съдебната истина, защото то може да лъже поради пропуски, или защото може да измисли несъществуващи факти. …детето ще бъде повлияно, както и всеки друг, впечатлено, по-малко или повече от контекста, в който изразява себе си или от събеседника си. То може също да бъде изправено пред конфликти на лоялност. Забележете, че фразата "истината излиза от устата на децата" никога не е била потвърждавана от детско-юношеската психология.“[28]

У нас по-скоро има нагласа да не се вярва на децата, някак предварително да се смята, че те не могат да споделят добра информация, било поради възрастови особености, било поради по-голям риск от манипулиране от възрастните. Това обаче, сякаш се отнася повече за участието му в процедури от наказателното производство. В делата за развод сякаш има тенденция да се дава по-голяма тежест на думите му и да не се поставят под съмнение.

3.2. Възможности на изслушването и рискове

Изслушването на деца има своите предимства и носи възможности както за самата процедура, в която се случва, така и за самото дете. Едновременно с това, често се говори за рисковете, отново както за процедурите, така и за детето.

Предимства и възможности на изслушването

Основното предимство на изслушването е, че то е право на детето и го поставя в роля на субект на това право. Чрез него обществото, законът изразява уважение към детето, зачита го като човешко същество, дава му послание, че неговите чувства, преживявания, желания имат значение.

В добрия случай, предимство е и от гледна точка на мястото на детето в семейната система, когато другите членове на семейството също изразяват своето зачитане и уважение към детето и неговото право да сподели, това което го вълнува по повод важните събития в това семейство. Това може да се случи, когато възрастните в семейството позиционират конфликта само между партньорите, между възрастните. Тук не става дума да се крие от децата, или да се лъжат, а за това да им се даде ясно послание и от двамата, че

[28]Ledroitdeparoledel’enfantdanslesprocéduresendivorce, *Voir*www.lacode.be.
AveclesoutienduMinistèredelaCommunautéfrançaiseDirectiongénéraledelaCulture – Service généraldelajeunesseetdel’éducationpermanente.

конфликтът ще бъде решен от родителите и че те и двамата ще се опитат това решение, да бъде съобразено с най-добро за децата. В тези ситуации обаче по-често не се стига до изслушване на децата, тъй като родителите успяват да са споразумеят. Когато не са успели да се споразумеят, могат да кажат на децата, че това ще го реши съдът, и че те очакват от тях да споделят искрено, това което мислят. Много е важно никой от родителите да не говори с детето за това, което то ще казва на изслушването, нито преди, нито след него.

Понякога, изслушването може да успокои детето[29], ако е проведено добре, тъй като може да се окаже единственото място където детето може да говори за своите, не за тези на родителите си желания, преживявания, нужди. Освен това, то може да му помогне и да разбере, да осмисли по-добре именно своите желания, нужди.

Рисковете от и при изслушване на деца

В повечето изследвания се посочват рисковете от провеждането на интервю, които произтичат от допълнителния стрес, засилване на чувството за вина, засилване на някои последици от раздялата на родителите, или тяхната проява като пречка за доброто протичане на процеса. Най-често се говори за рисковете от инструментализация, паретнтификация, отчуждение от единия родител, стрес от участието в процедурите.

Инструментализацията на детето е много често срещан феномен у нас, почти директно то се използва като инструмент от родителите, от адвокатите, от съда. ..“ често думите му са важна не заради желанието или страданието, което изразяват, а заради правната тежест, която представляват: в конфликтите между бащата и майката, то [дете] става не само обект на спора, но и потенциален съюзник ".[30]

Детето е лоялно и към дамата родители и разбирането на изслушването като овластяване за вземане на решение при кого иска да живее поставя тази лоялност на изпитание, поставя го в конфликт с лоялността към един от родителите си, което го натоварва с трудно поносима вина Рискът от инструментализация на детето в контекста на тази правна процедура е повдигнат от няколко специалисти (Druant&Joliton, 2002, Mugnier цитиран в SDJ, 2006, Kinoo цитиран в SDJ, 2006, CODE, 2007, Limet, 2010).). Според F. Druant& K. Joliton (2002: 33), според които детето не може да се противопостави на родителския натиск. По време на изслушването той ще отговаря на съдията въз основа на посланията, поведението и очакванията на родителите си, а не

[29]Auditionetdiscernementdel’enfantDevantlejugeauxaffairesfamiliales,
Notedesynthèsedelarecherche, CentrederecherchesurlesrelationsentrelerisqueetledroitFacultédeDroitdel’UniversitéCatholiquedeLille, Octobre 2018

[30] POUSSIN, G., & MATIN-LEBRUN, E. (2011). *Lesenfantsdudivorce*(2ème éd). Paris : Dunod. p. 122.

според собствените му нужди и мнения. Когато ситуацията в семейството е конфронтационна, това явление се акцентира и детето вече няма да може да изрази "собствените си нужди, защото думите и изреченията му ще бъдат проекция на трудностите, които срещат възрастните".[31] „Въпросът за инструментализацията на детето в този вид процедура е също видим. Ето защо е опасно да се използват думите на детето като начин на доказване в конфликта между двама възрастни.„[32]

Парентификацията, първоначално е определена от Саймън, Стирлин и Уин като „възлагане на родителска роля на едно или повече деца в семейната система. Това води до форма на обръщане на ролите във връзка с нарушаване на границите между поколенията" (LeGoff, 2005, p.286). Много автори (Boszormenyi-Nagy&Sparks, 2014; LeGoff,[33]. Става дума за възлагане, което е системно и надхвърля евентуално добро влияние върху порастването на детето, тъй като се очаква от него да поеме неприсъщи за дете функции. На тези деца сякаш им е забранено да бъдат деца, те стават партньори на някой от родителите си, грижат се за тях или вместо тях за другите деца, контролират тяхната лоялност именно към този родител. При развод понякога майката, по-скоро несъзнавано, поставя сина си в ролята на неин защитник, на пазител, на съюзник, което той приема като нова роля, роля на партньор, не на дете. Възможно е също бащата да очаква от най-голямото момиче, или дори само защото е момиче, да поеме функциите на липсващата съпруга - първо в грижата за дома, за другите деца. В такъв контекст, този тип семейно функциониране може да бъде и условие за сексуално насилие. При изслушване на дете в такава ситуация е очевидно как даването на власт за решение само ще увеличи риска за него и страданието, в което живее. Също е много важно това дете да бъде изслушвано след сериозна подготовка, от човек, който може да води интервю с дете и да е сигурна конфиденциалността. Важно е деца, които живеят в така функциониращо семейство да могат да бъдат интервюирани по отделно, в различно време, придружени не от хора от семейството.

Родителското отчуждение

Както е известно някои автори[34] определят този феномен като заболяване, като синдром, при който има различни етапи, с различни признаци. При всички случаи става дума за емоционално насилие и би трябвало да бъде третирано

[31] J.P Mugnier : J-P Mugnier. (2006). Enfantsinstrumentalisés, enfantsmaltraités : quepeuvent-ilsdire ?, *JDJ*, n°257.

[32]*Renchon, J-L., «Réflexions à proposdequelquesconfusionsrelatives à l'auditiondel'enfantenJustice», inRevuedeDroit ULB, 13, Bruxelles, 1996, pp. 109 à 167.*

[33]Pourplusd'informationssurcettenotion, veuillez-vousréférerautravailde L. Hecket P. Janne : L. Heck& P. Janne. (2011). Vousavezdit « parentification » ? Revueduconceptetréactualisationselonlesderniersrésultatsempiriques », *ThérapieFamiliale,* 32При развод понякога , pp. 253-274. DOI 10.3917/tf.112.0253.

[34]Gardner, RA (2001). "ParentalAlienationSyndrome (PAS): SixteenYearsLater". Academy Forum. **45** (1): 10–12. Retrieved 2009-03-31.

като такова от съда. Добрите специалисти, психолози и социални работници могат да дадат становище за наличие на такива признаци. Деца, които имат признаци на сериозно родителско отчуждение е по-добре да не бъдат изслушвани. От една страна изслушването ще задълбочи дълбоко прикритото чувство на вина, с което те живеят, даването на власт на техните думи е по-вероятно да прогресира симптоматиката, и от друга, информацията, която дадат няма да отразява техните действителни преживявания, нужди, разбирания, желания. Ако все пак се наложи изслушване, не бива да се позволява то да е арена, сцена за проява на симптомите на отчуждение, интервюиращият трябва умело да поставя граници и да води разговора извън темите за отношенията между родителите и решението къде да живеят децата.

Риск от допълнителен стрес от самото изслушване

Децата се притесняват, когато трябва да участват в такива процедури, извън него, те усещат напрежението на другите, очакванията към тях, което е силно стресиращо. Ясно е и влиянието на съдебната зала, на съдията, на самата процедура, на тези, които я провеждат. „Тези [изслушващи] процедури могат да бъдат стресиращи, особено когато става дума за деца. Травма може да бъде причинена, ако процедурите не са адаптирани към техните нужди, ако местата са неадекватни и участващите професионалисти не са квалифицирани "[35].

3.3. Изисквания към провеждане на изслушване на дете в процедури по развод

Цели на изслушването.

Изслушването трябва да допринесе за определяне на най-добрия интерес на детето от съда, като едновременно с това му гарантира правото на мнение по всички въпроси, които го засягат. Това означава, че набираната информация е насочена към нуждите на детето, а не към решенията, които трябва да се вземат. Целта е по-добро разбиране от страна на съда на нуждите на детето, в ситуацията на раздяла на родителите му. Целта не е да се пита детето при кого иска да живее, това не е решение на детето, а на съда.

Предварителна оценка.

Предварителната индивидуална оценка е оценка на готовността (емоционална, когнитивна, социална) на детето за участие, на неговите нужди и рисковете от участие в правните процедури. При изслушването е важно съобразяване с детето, адаптиране към детето според оценката на емоционалното, когнитивното и социалното развитие, изведените рискове. Тя може да се направи известно време преди изслушването, може да се направи и непосредствено преди него в рамките на подготовката за изслушването. Водещо е правото на детето да бъде чуто и в този смисъл тя по-скоро казва

[35]JDJ, 2015.

какви са нуждите на детето и ориентира какво да се направи и как за да се гарантира това право. Оценката не е насочена към „годност“ на детето, на практика при професионален подход всяко дете може да бъде чуто.

Да се осигури конфиденциалност при изслушването.

За българската практика това е **сериозен проблем Обичайно** информацията, споделена от детето при изслушване става достъпна на родителите му, те го обвиняват, то се чувства виновно. Тук не става въпрос да се крие от родителите, а какво и как да се сподели. Директното даване на протокол, в ситуацията на конфронтация между тях не им позволява да видят нуждите на детето, а по-скоро поставя детето в риск от обвиняване. Едно възможно решение е изслушването да бъде от трети човек, който не е задължен да информира изцяло родителите. „[36] При нас този въпрос не е решен и той поставя детето във висок риск от травамтизиране.

Изслушването се провежда от специалист, обучен да интервюира деца на място, което е дружелюбно към детето.

Практиките по този въпрос са различни в различените страни, обичайно там където има специализиран детски съдия, той е обучен да провежда изслушването и той го провежда. Дори и там, при случаи на малки и деца или на дете в голямо страдание се ползва експерт психолог, психиатър, социален работник. Важно е той да е обучен да интервюира деца, да познава тяхното развитие, да може да се ориентира в спецификата на развитието на конкретното дете, да адаптира въпросите и начините на интервюиране с тях. "Когато имам деца, които са в голямо страдание и ако това са малки деца, тогава упълномощавам детски психиатър или психолог, да направи изслушването на детето, и да направи устен доклад от изслушването и за двамата родители, след като е докладван на съдията. [...] когато децата са малки се прилагат опростени изслушвания и понякога дори не е под формата на изслушване, а под формата на клиничен преглед на детето“[i]

За разлика от провеждането на разпит по наказателно производство, при който има изискване интервюиращият да не е бил в друг професионален контакт с детето, например психологическа или психо-социална подкрепа, при изслушването това би могло да бъде предимство, тъй като има изградена връзка на доверие и целта не е набиране на доказателства, а разбиране на нуждите на детето.

Мястото, където се провежда изслушването също има значение, особено за намаляване на стреса и напрежението при детето. „Държавите-членки на ЕС

[36]FabienneDruantetKarineJoliton, L'auditiondel'enfantdanslesprocédurесiviles : situationactuelleetperspectives ?*JDJ n°220 - décembre 2002*

трябва да осигурят удобни за деца чакащи, интервюта и слухови стаи да бъдат оборудвани да отговарят на нуждите на деца от различни възрастови групи. [37]

В нашата страна е доста разпространена практиката на провеждане на изслушване от обучен специалист от социални услуги, при използване на т.н. сини стаи, които макар и създадени за нуждите на наказателното производство представят добри условия и за изслушване при граждански дела. Те са с приятелска към детето обстановка, намират се повечето в сгради, които биват посещавани и от други деца и родители, каквито са различните центрове за социални услуги, имат техническа възможност за запис, което позволява да се ползва тази информация и от други експерти, по преценка на съда и имат в екипите си подготвени специалисти.

Прегледът на записи на такива изслушвания показва, че специалистите по-скоро добре се ориентират в това какви области да проучват, водят интервюто по професионален начин, не задават въпроси при кого детето иска да живее или подобни, но нямат в достатъчна степен ясна методика и подготовка да се противопоставят на използването на изслушването като разпит. В страната ни все още няма такава методика и се надяваме този наръчник да отговори на нуждите на специалистите. В случаите, в които съдията ще продължи да провежда изслушването също е важно да бъде подготвен.

Изслушване може да се инициира.

Най-често то се случва по заявка на съда, или по желание на някой от родителите. От другите институции такава възможност за инициатива има ДСП/ОЗД. Понякога изслушването може да е целите на оценка, която ОЗД да изготви.

Нещо изключително важно, е ако детето вече е изслушвано или разпитано по тези въпроси от друг съд и няма възникнали нови обстоятелства да се използва направеното изслушване като съдията прочита протокола на детето и пита дали има съгласие по това.

Детето се изслушва само.

Важно е на изслушването детето да е само с интервюиращия. И при ползване на специализираните помещения е важно да се прецени кой ще бъде зад стъклото. При нас има случаи, когато това се нарушава, вероятно защото не се разбира смисълът на това изискване.

Пример при изслушване на деца за нуждите на ОЗД: Родителите са разведени, децата живеят при майката, и не желаят да посещават с преспиване дома на баща си. Специалистите имат съмнение за натиск от страна на майката. Независимо от това, провеждат изслушване, в синя стая, но всяко от децата знае, че майка им е зад стъклото. Бащата не е информиран за това

[37] leJournalduDroitdesJeunes (2015, p.29),

изслушване. Наблюдаващите специалисти потвърдиха хипотезата си за натиск от страна на единия родител, но за децата това беше тежко преживяване.

Добре е детето да бъде придружено от доверен човек, професионалист или близък.

В повечето случаи детето е придружено , най-често от родителя, при когото живее. Добре е родителите да не разговарят с детето за изслушването нито преди, нито след него, това може да бъде поискано от съдията.

Роля на професионалистите е изключително важна. Това са социални работници, медиатори, терапевти, които работят както с детето, така и с родителите. Изключително важен е екипният подход и това да не вземат страна, да подкрепят детето в ролята му на дете, да подкрепят родителите да не използват детето като инструмент.

3.4. Провеждане на изслушването /интервюирането

Условно можем да разделим интервюто на няколко етапа, които етапи имат различни цели и постигането им е условие за преминаване в следващ етап.

Подготовката за интервюто.

Подготовката предполага подготовка на самия интервюиращ, който е добре да се запознае с всички материали по делото, доклади и изследвания на детето. . Подготовката се отнася също до целия екип, който организира и участва в провеждане на изслушването, който е добре да се срещне и да уточни ролите на всеки, мястото, времето на провеждане на интервюто, кой ще придружава детето, кой ще се ангажира с родителите. Детето също може да бъде подготвено, особено ако изслушването ще е в съдебна зара. Подготовката е насочена към запознаване на детето със съд, залата, кой какъв е там, какво прави всеки, какво се очаква от детето. В тази подготовка може да се направи и оценка на детето. Подготовката не засяга въпроси от съдържателната страна на изслушването.

Начало на интервюто – Посрещане на детето, опознаване и информиране.

Този етап има следните основни цели:

- информиране на детето за целите, процеса и последиците от изслушването;
- създаване на работна връзка на доверие;
- опознаване на детето

Целите на този етап се постигат заедно, взаимно се обуславят и подпомагат. Основните техники са посрещане, обяснение, запознаване с обстановката, договаряне, задаване на отворени въпроси, проверяване на това дали детето е

разбрало. В този етап интервюиращият има активната роля на даващ информация и на набиращ информация. Той пояснява, обяснява, споделя и в подходящ момент задава въпроси.

При посрещането е важно да се въведе детето в новата обстановка, да му се обясни ситуацията, да се намали напрежението.

Информирането е ключова цел на този етап. Понякога това може да отнеме време и е важно интервюиращият да разполага с него. Според Бенаси (2009: 26), „съществува реална нужда да се опитате да убедите магистратите и другите съдебни служители, че в много случаи времето, което се изразходва за обяснение на детето за процедурата и контекстът на изслушването му могат да бъдат по-дълги от набирането на информацията, но времето, необходимо за поставяне на детето в доверие, е най-добрата гаранция за автентичността на по-късната му реч. "[38]

Изграждането на връзка на доверие означава изграждане на работна връзка означава ясна рамка на отношенията, т.е. какви са целите, какви са ролите, какви са последиците от интервюто. Обяснява се на детето, че интервюиращият ще пита, защото е важно да чуе какво мисли детето, а детето ще отговаря, по възможност автентично. Обясняват се правата и правилата.

Специално внимание върху това, че изслушването не е изпитване. Тук е много важна стратегията на интервюиращия „Аз не знам, аз наистина искам да разбера“ - мога да питам пак, ти можеш да ме питаш. Ако не знаеш – не си измисляш …Ако не разбираш въпроса – казваш, че не разбираш“. Понякога децата, като се базират на опита си не вярват, че възрастните не знаят това, за което ги питат, смятат, че знаят и ги изпитват. В този смисъл има риск да се опитат „да налучкат“ правилния отговор.

Ясната рамка предполага и ясно определяне на поверителността. Детето трябва да знае кой ще чуе това, което казва.

За да бъде детето автентично е важно интервюиращият също да е автентичен, добронамерен, уважаващ детето и това, което то ще сподели.

Опознаването на детето позволява на интервюиращия да се ориентира в това, кое е детето, как се чувства, какъв език ползва, как приема контакта с непознат и пр.

Възрастният през този етап следва да се пази много от риска да създава псевдо доверителни отношения. Той не бива да фамилиарничи, да се прави на приятел, да се държи манипулативно, да подпитва.

i. примерно начало за интервю;

Посрещане на детето и запознаване с обстановката

[38]2010, p. 88-89

Здравей, аз съм …..и ти благодаря, че днес дойде да се срещнем. Нашата среща ще бъде тук ….() . Мама/тати ще бъде ….и по-всяко време можеш да поискаш да я/го извикаме. Ако искаш да отидеш до тоалетна тя е …, ще ми кажеш……

Когато изслушването се провежда в специализирано помещение и там има интересни неща, дайте време на детето да ги види, но и не го оставяйте да започва да играе. „Това е специална стая за деца, виждаш какво има тук.. Това е стая, в която помагаме на децата да разказват важни неща….

Важно е ако има хора зад стъклото да кажете на детето, ако трябва да отиде да ги види, да се запознае с тях. „Това е стъкло, през което ние не виждаме, но от другата страна има хора, които …

Информиране за това, което предстои и защо се прави.

Ти знаеш ли защо си тук? Кажи ми? …Ти знаеш, че твоите родители се разделят и сега е важно да се реши как ще продължи животът ви, така че да е най-добре за теб и да можеш да получиш най-доброто и от двамата си родители. Това ще се реши от твоите родители и от съдията, защото това е работа на възрастните. Законът казва, че всяко дете има право да бъде изслушано и за това сме те поканили. Съдията ще говори и с твоите родители, и с други хора преди да вземе решение. Съдията би искал да поговори с теб за да може по-добре да разбере как се чувстваш, как се справяш с тази ситуация, на какво се радваш, от какво страдаш, какво на теб ти се иска. За него е важно от всички разговори да избере кое ще бъде най-добро за тебе. Много е важно да споделиш с него и да отговориш искрено на въпросите.

Въпросите ще ги задавам аз (когато има посредник, улесняващ разговора), моята работа е да подкрепям деца, които имат трудности, които ..

ii. ***примерни въпроси за изграждане на доверие между детето и интервюиращия го****;*

Обща ориентация – Важно е да се даде място на детето като на дете, не на възрастен, на родител, т.е. на човек вземащ решение. Ние говорим с детето, защото то има преживявания, мисли, които е важно да знаем, но решението е на съдията.

Време - Автентичността на разказа на детето зависи от това да се отпусне, да бъде спокойно и да може да изрази това, което чувства и мисли. Ето защо този период може да бъде и по-дълъг, според някои изследователи, дори по-дълъг от самото интервю.

Обстановка – добре е да има място за рисуване, с бои, моливи, флумастери, листи. Ако детето е по-малко е хубаво да има и играчки, детска къща.

Сондиране на преживяванията - Как се чувстваш? Изглеждаш ми малко притеснен? Предполагам, че мога да те разбера, не е лесно да дойдеш тук и да говорим за тези неща. Важно е да задавате уточняващи въпроси, да изчакате детето, често то няма думи за чувства.

Пример, изслушване на момче, на 9 г. : „ Въпрос -Как се чувстваш? – Отговор - Добре. Въпрос - Какво означава да се чувстваш добре, кажи ми моля те да разбера? – Отговор - Ами да нямаш проблеми, да не те бият".

В такива ситуации е важно интервюиращият да има и допълнителни материали, за да подпомогне изразяването на емоциите на детето.

Техники за сондиране на емоции, преживявания:

Карти за емоции – можеш ли да избереш една от тези карти, за да ми покажеш как се чувстваш?

Снимки/фотоезик – избери една от тези картини, която може да ми подскаже как се чувстваш? Някои автори препоръчват играта на бесилка??чрез думите??

Опознаване на детето

„Бих искал/а да те опозная, ще ми разкажеш ли нещо за себе си? Искаш ли да ми нарисуваш кой си ти? Разкажи ми какво прави преди дойдеш?

Къде живееш? С кого живееш? Живеят ли там и други хора? Разкажи ми за тях.

Можеш ли да ми кажеш три неща, които обичаш да правиш?

А три неща, които не обичаш?

А според тебе какво правиш най-добре?

Какво ти е трудно да правиш?

Имаш ли приятели? Разкажи ми за тях."

Тук също могат да се ползват и други техники – вместо разкажи – нарисувай, покажи и пр.

Изясняване как ще протече разговорът

„Аз ще те питам, а ти можеш да ми отговориш, можеш и да кажеш, че не би искал да отговаряш.

Ако разбираш въпроса ще те помоля да ми го кажеш, ако не разбираш – също. Бих искал да ти кажа, че няма правилни или неправилни отговори. Аз не те изпитвам и е важно да ми кажеш, ако не знаеш какво да отговориш, не искаш да отговориш на този въпрос. Също е много важно да ми кажеш, ако не..

Това, което ми кажеш ще го знае само съдията? Иска ми се да чуя теб, това, което ти мислиш и чувстваш, ние отделно ще питаме мама и тати."

Работен етап при провеждане на изслушването

Целите на този етап са набиране на информация за преживяванията, отношенията, нуждите на детето.

Области на проучване чрез интервюто

- Изследване на връзката родител дете;
- Участие на родителя в грижата за детето в ежедневието – храна, обличане, къпане, …;
- Участие на родителя в познавателното развитие на детето – стимулиране, учене, четене, помощ за училище, интереси на детето;
- Участие на родителя в развитието на социалната мрежа на детето – контакти, приятелства, забавления, почивки и пр.;
- Семеен статус и връзка с новите близки;
- Жилищни условия, място за детето;
- статус в семейството.

Ключови стратегии при изслушването

Стратегия на отворените въпроси и стимулиране на разказа

Много е важно да се стимулира свободния разказ на детето. добре да се въведе темата и да се предложи на детето – разкажи ми за това. Важно е също въпросите да бъдат отворени, но и фокусирани. Например интервюиращият започва с отворен въпрос фокусира върху конкретна тема, стимулира разказа на детето, изчаква го и след това задава допълващи/изясняващи въпроси при необходимост- „Преди малко ти каза, че….можеш ли да ми обясниш още малко за това..“

Стратегия на опора на познати за детето събития, около които да се разположи разказа.

Често разказът на децата е беден, твърде общ. На децата им е трудно да разположат някои събития във времето. Тази стратегия им помага да разкажат важни неща във всяка от областите на интервюто. Например, „каза че си прекарал рождения си ден с татко, разкажи ми повече, ти стана сутринта, кой те събуди, с кого закуси, какво и после… и после?“

Разказ за важните хора.

Не бива да се иска от детето да оценява общо своите близки, а да разказва за тях, ако оценява, да са конкретни неща. Например, вместо да питаме "Харесваш ли си мама." Интервюиращият задава въпроси като: „Разкажи ми всичко за майка си. Каква е твоята майка? - Какви неща правиш с майка си? Какво ти харесва да правиш с мама? Има ли нещо, което не ти харесва? Когато се държиш не добре какво прави мама? За какво те наказва?“

Интервюиращият трябва да зададе подобни въпроси за всички хора важни за живота на детето, например братя и сестри, баби и дядовци, питайте за

родителите. Особено важно е да се зададе сравнима серия от въпроси и за двамата родители. Ако родителите имат нови партньори, трябва да се задават въпроси и за тях.

Редуване на затворен с отворен въпроси.

Друга стратегия е да се съсредоточи вниманието на детето върху дадена тема, като се попита въпрос, който изисква отговор да / не, но при положителен отговор да се продължи с отворени въпроси. Например: Чувстваш ли се понякога, че трябва да избираш между майка и татко? Ако детето отговори, да, "Кажи ми повече за това." Има ли още нещо, за което да се сещаш? И тогава какво се случи? Има ли друг път, за който си спомняш когато е трябвало да избереш? Разкажи ми за този път? Какво мислиш за това да си по средата между мама и татко?" „Как се чувстваш там?“

Проучване на чувствата на детето.

При всички теми е важно да питаме за чувствата и преживяванията н детето. това може да се случва чрез въпроси или чрез проективни техники, рисунки, игри, като куклена къща или други.

Внимание върху думите, които се използват от интервюиращия.

Понякога интервюиращите използват термини или литературни думи, чието значение детето може да не разбира. Слушайте внимателно, за да разберете това.

Пример от изслушване на момче на 10 г.: Въпрос - Баща ти присъстваше ли, когато тя ти каза това? Отговор –Да. Въпрос - Значи той е чул това, което тя ти е казала? Отговор - Не, той беше на работа.

Думата „присъстваше“, не беше разбрана от детето, и това объркa интервюиращия.

iii. въпроси за установяване на степента на удовлетвореност на всеки от компонентите за установяване най-добрия интерес на детето;

Въпроси за връзката с родителите

„На кого си кръстен, кой ти е избрал името, харесваш ли си името? Какъв иска да станеш мама/татко, а баба/дядо?

Когато си радостен/на с кого споделяш? Какво казваш? Какво ти отговаря мама/ тати?

Когато те боли, когато се чувстваш зле на кого казваш? Какво казваш? Какво ти отговаря мама/ тати?

Какви неща правиш с майка си? Какво ти харесва да правиш с мама? Има ли нещо, което не ти харесва, когато си с мама/тати? Разкажи ми за последния

път когато беше с мама/ с татко – какво се случи, започни от началото, …първо се облече…, после …..."

Виждаш ли се с баба, дядо, те на кого са родители? Разкажи ми повече за това.

Въпроси за ежедневието

„Разкажи ми сутрин като се събудиш, какво се случва? Кой (те буди, помага за обличането, закуската, изпращане/водене в детска градина и или училище, клубове, рождени дни и пр., прибиране, подготовка на домашни, помощ в къщи,) и после…?

На лекар с кого ходиш, кога беше за последен път, с кого отиде, какво се случи, разкажи ми? Как се почувства?"

Въпроси за поведение и поставяне на граници

Когато се държиш не добре какво прави мама? За какво те наказва? Колко пъти в седмицата получаваш наказание? Как те наказват, разкажи ми?

А сега ще ми разкажеш ли за тати? И поставете същите въпроси..

Много важно! Питайте детето за чувствата му, когато разказва.

Подавайте обратна връзка с преформулиране, на това което сте разбрали. Например, „Разбирам, че когато те буди мама или татко с усмивка се ти се иска бързо да станеш и да се облечеш? , а когато ти викат от другата стая – бързо ставай, не ти се става, така ли е?"

Въпроси за социални контакти

„Имаш ли приятели, разкажи ми повече. Идват ли ти на гости, ти ходиш ли им на гости, с кого?

Каза, че обичаш да правиш …., участваш ли в някой клуб…, кой те записа, кой те води, с кого споделяш там какво се е случило?

Притесняваш ли се от непознати хора? Можеш ли да си спомниш последния път, когато се срещна с непознати хора, разкажи ми повече, какво се случи?"

Въпроси за статус в семейството и връзка с новите близки

„Каза ми, че в къщи живеете заедно с мама, с нейния приятел и те от скоро имат бебе? Ще ми разкажеш ли повече за вашия живот? Как се чувстваш?

Разбирам, че приятелят на мама също има момче на твоята възраст, така ли е? Виждате ли се, какво правите заедно? Какво ти харесва да правите заедно? Има ли неща, които не харесваш „

Същите въпроси и към другия родител, ако има нов партньор.

Жилищни условия, място за детето

„Ако ме поканиш да дойда на гости къде ще бъдем в къщи? При кого? Ще ми покажеш ли твоя кът? Какво има там? Какво ти харесва там? Има ли нещо, което не ти харесва? Ти къде спиш? Къде си подготвяш домашните? Какво казва татко ти за това?“ (Ако детето е казало, че това ще се случи при баща му, питаме и как би било, със същите въпроси и при майка му).

Особености при интервюиране на деца до 6-7 г.

Особеностите се отнасят главно до начина на провеждане на изслушването, което не бива разчита само на говоренето.

При поставяне на въпроси е важно да бъдат кратки и ясни. Проверявайте дали детето е разбрало. Когато питате за човек, назовете го с име, не използвайте – тя, той, това може да объркa детето. Избягвайте въпроси за време, въпроси с абстрактни понятия – например, „Често ли се виждаш с татко?“. „Или колко пъти този месец се видя с..?“ Вместо тях използвайте опори в събития, ако е възможно.

Ориентирането в преживяванията, отношенията, нуждите на децата най-добре може да се постигне чрез игра. *Игра с играчки*, които могат да помогнат на детето да претвори отношенията в семейството, като детска къща, фигурки. Тук трябва да се следва играта на детето, да се задават ясни и кратки въпроси – това е мама, тя какво прави, какво ти казва, …“

При проучване на ежедневието и грижата – „хайде да играем на сутрин, ти ставаш от леглото, кой те буди? Какви думи ти казва? И после.., покажи…..в банята, зъбките, обличането …закуската…“ Сега мама я няма, какво ще правим?“…….

Игра с предмети – в една торба можете поставите няколко различни предмета и детето да може да опише какво чувства като ги пипа, да оприличи хората от семейството с тези играчки. Много подходяща е *Игра на гости, на посещение,* която може да се играе по различен начин. Предложете на детето да поиграете на гости. Предложете му различни играчки и то да избере кого ще покани на гости за рожден ден, или за друг празник, или просто гости. Помолете го да разкаже за всеки гост – кой е, какво обича, защо го кани и пр. Ако ги няма родителите – питайте за всеки по-отделно.

Вариант на тази игра за момчета би могла да бъде *Пътешествие със самолет, кола, камион*. Да разкаже къде отива, кои са вътре, какво ще правят, няма ли дойде и тати и пр.

iv. ***въпроси за сверка на достигнатите заключения с детето****;*

Тези въпроси е добре да се поставят по време на разказа на детето, като се използва „дали добре разбрах, че“, „изглежда, че, така ли е“, „ от това, което

ми каза, разбирам, че…“, „правилно ли разбрах, че“. Добре е да се прави най-малко след всяка тема, да се правят кратки обобщения и да се проверяват. При малките деца е добре да се правят дори след всеки въпрос.

В никакъв случай не бива да не се правят обобщаващи с осъждащи оценки на родителите, например „Разбирам, че мама не се грижи добре за теб“- „Значи, татко ти винаги те наказва, когато не слушаш?“, или делегиране на решение към детето „Значи не искаш да живееш с майка ти?“.

Внимателно преформулирайте казаното от детето и му го кажете. Ако Ви се иска да обобщите, обобщете само казаното, например „доколкото разбрах, се притесняваш да говориш с татко, когато мама е наблизо, правилно ли съм разбрал.“ Дали бих могъл да кажа, че ти обичаш да правиш …с мама, и обичаш да правиш ……с тати?

Добре е също да попитате детето, дали има още нещо, което би искало да каже, а Вие не сте го питали.

v. ***начини за преценка на степента, до която представените отговори от детето са автентични и не са повлияни от трети лица.***

- Директното наблюдение на детето би могло да е ориентир, на това дали, когато говори нещо се притеснява, не намира думи.., не иска. Разбира се, трябва да е ясно, че всички тези симптоми мога да са предизвикани от притеснение от самата процедура.

- Може би най-надеждният начин е наблюдение на езика, който използва детето. На първо място, наблюдаваме дали изказът, думите, които използва съответстват на възрастта или звучат като думи на възрастен човек.

„Баща ми е много незрял човек, винаги се държи толкова безотговорно ……. , (момиче на 9 г., което е заело мястото на партньор на бащата след смъртта на майката.)

„Ние дадохме последен шанс на майка ни и тя го пропиля“, (момче на 9 години).

- На следващо място наблюдаваме дали говори предимно с обобщения, и използва думи като „винаги“, „никога“, „по принцип“ и не може да даде конкретни примери, или ако даде, обикновено са едни и същи и са казани с едни и същи думи.

„Баща ми никога не се грижи за нас, ние изобщо не го интересуваме“ , казва момче на 10 г. но не може да разкаже случка, ситуация, която да илюстрира това твърдение, или разказва една и съща, с еднакви думи.. „

„Аз вече казах, никога в хладилника няма нищо зя ядене“.

- Когато единият родител се възхвалява, за него се говорят само хубави неща, а за другия само лоши. Единият се идеализира, другият се демонизира.

Въпроси за проучване на малтретиране, насилие:

Когато по време на изслушването или преди това е идентифициран риск[39], в която и да е от областите на проучване е важно да се зададат допълнителни въпроси по тази тема. Целите, стратегиите и техниките са същите, но тук се задълбочава набирането на информация и за данни и за преживявания.

Обикновено различните области дават информация за различен възможен тип малтретиране или насилие. Например, при изследване на грижите за детето може да се идентифицира риск от психическо или социално неглижиране и е важно да се проучи по-задълбочено, да се види дали наистина има такъв и риск - и ако има дали е нисък, среден или висок.

При проучване на родителския стил за поставяне на граници, за използване на наказанията може да се идентифицира риск от психическо и физическо насилие.

„*Баща ми ме кара ме да стоя клекнал….след училище до вечерта…биме в банята, по главата… и тя, жената ме бие…….мисля, че не ме обичат", изслушване на момче на 9 г., което се разплаква докато разказва.*

Когато се установят прояви на отчуждение, най-вероятно трябва да се проучи степента на риск от психологическо насилие, а при паренттификация би могло да има и психическо и физическо, а понякога и сексуално.

Таблица за ориентиране на изслушването на деца, при наличие на риск[40]

Поведение на родителя	Вреда или риск за вреда при детето	Начин на документиране
Малтретиране		
Физическо насилие		
Хит, шамар, удар, удари, разтърсване,, изгаряне, Задушаване, опити за давене, или изгаряне	Физически наранявания: синини, нарязани с инструмент, счупена кост, изгаряне, други Белези или друг от последствията (например психологическа травма Проблеми с поведението на детето (агресия)	Наблюдение на злоупотреба Наблюдение на детското състояние Доклад на професионалисти. Доклад на детето Свидетелства на други хора

[39] Методика за оценка на риска от насилие в семейството, ДАЗД, София, 2007 г.

[40]RosemaryVasquez, L.C. S.W. 1Interviewing ChildrenApril, 2000
Source: http://www.casanet.org/library/advocacy/interviewing.htm

		Допускане на родител
Неглижиране		
Сексуално насилие		
Емоционално насилие		
Домашно насилие		
Насилие поради зависимост от алкохол, наркотици		
Наличие на риск от вреда		
Проблеми в психичното здраве		
Криминално поведение		

Приключване на интервюто

Благодарете на детето за усилията, за това, че въпреки притесненията е споделило с вас важни за него неща. Уверете го още веднъж в смисъла на това споделяне. Питайте как се чувства, как се е чувствал преди интервюто, по време и сега, след приключване. Ако знаете, информирайте го за следващите стъпки.

След интервюто

Важно е да се изготви протокол или доклад за изслушването. По добре е да бъде доклад, който да може да бъде четен от съда и евентуално друг за родителите.

Добре е да се направи професионален анализ на интервюто, индивидуално или в екип като се изгледа след известно време, поне няколко дни.